

ความสำคัญของปัญหาและวิธีดำเนินการวิจัย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาพื้นฐานในการจัดการศึกษาไทย และเป็นข้อโต้แย้งตลอดมาในการจัดการศึกษาก็คือ เฉพาะสำหรับหมู่คณะ หรือเพื่อ ยกคนทั้งชาติ แต่วิถีทางการศึกษาของไทยยังคงมุ่งบริการเฉพาะแต่ ผู้ชนะ เป็นหลักใหญ่ ผลก็คือ ระบบไทยสมัยใหม่ได้หลุดลอยออกไปจากพื้นฐานความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของไทยเราเอง (เสนห์ จามริก 2531 : บทหน้า 4 - 5) ดังปรากฏเป็นปัญหาลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น ผู้เรียนมีค่านิยมแห่งการช่วงชิงฉวยโอกาสรู้หนังสือแล้วทิ้งถิ่น เหล่านี้เป็นปัญหาโครงสร้างหลักทางการศึกษาของไทย ความพยายามคิดค้นแสวงหาใด ๆ คงจะต้องเริ่มต้นกันที่จุดนี้ รวมทั้งจะต้องตัดสินใจเลือกเอาว่าจะยึดถือกรอบโครงสร้างอะไรเป็นหลัก

ในภาพที่กว้างออกไป ไม่เฉพาะด้านการศึกษา ดูเหมือนว่าโลกปัจจุบันเป็นโลกที่มากไปด้วยปัญหาไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนา ปัญหาที่หวาดกลัวกันมากในระดับหนึ่งคือ เรื่องสงคราม เมื่อมองลงไปในกลุ่มย่อย ๆ จะเห็นว่า มีอาชญากรรม มีการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินมากขึ้น อย่างที่รวม ๆ เรียกกันว่า ความรุนแรง แม้แต่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบันก็ทำกันด้วยความรุนแรงในระดับบุคคลก็มีปัญหาอีก มนุษย์ได้เกิดความลั้งเล สับสน ชัดแย้งในจิตใจ มีปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคจิต (พระราชวรมนี 2531 : 4 - 6, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะครุศาสตร์ 2528 : 166) ความไม่สมบูรณ์ทางจิตใจนี้ ก่อให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่ก่อปัญหาแก่ตนเองและสังคมอย่างต่อเนื่อง ซ้ำซ้อนต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

ประเทศไทยก็มีปัญหาทำนองเดียวกัน คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้สรุปภาวะสังคมไทยและเสนอแนวทางแก้ไข มีใจความว่า คนไทยมีปัญหาโรคจิตประสาทเพิ่มขึ้น และถือว่าเป็นปัญหาลังคมอันดับหนึ่ง ส่วนปัญหาที่รองลงมา ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม เช่น การกระทำผิดเนื่องจากการประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ต่อชีวิต ช้องโจร ยาเสพติด ก่อความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้อื่น

แม้ว่าจะมีการจับกุมและลงโทษผู้กระทำผิด แต่แนวโน้มของจำนวนคดีก็มิได้ลดลงเท่าที่ควร เรื่องนี้คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติให้เหตุผลว่า เนื่องจากการไม่ยอมรับความจริงในสาเหตุที่แท้จริงแห่งปัญหา พุดกันแต่ว่า ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม ความไม่เสมอภาคแห่งการดำรงชีพ เป็นต้น ซึ่งเป็นกรมองกว้าง ๆ ทางรูปธรรมและมองข้ามสาเหตุอันแท้จริง คือสาเหตุนามธรรมที่เป็นเรื่องของศีลธรรม อันแสดงถึงภาวะอ่อนแอทางจิตใจที่ขาดหลักยึด จากการรวบรวมของฝ่ายศึกษาและวิจัยการพัฒนาสังคม สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปรากฏว่าหลายฝ่ายจากการประชุมสัมมนาหลายครั้ง เห็นว่าการพัฒนาจิตใจเป็นทางออกที่ดีที่สุด นำที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะได้พิจารณาหาทางให้มีการจัดทำ แผนพัฒนาจิตใจที่สามารถปฏิบัติได้โดยเร็วที่สุด (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2529 : 1-1 , 4-3 , 4-4 , 1-4 , 4-1 , 4-2 , 7-1 , 7-7 , 1-4) ปัญหาต่าง ๆ ที่เรามองเห็นในวงการต่าง ๆ โดยเฉพาะในวงการศึกษานี้เอง เป็นเครื่องชี้แสดงว่า การทำหน้าที่ของการศึกษานั้นยังไม่ได้ ผลสำเร็จบริบูรณ์ (พระราชวรมณี 2531 : 4)

แม้ว่าการศึกษามีหลายความหมาย แต่การศึกษาที่จะแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้สำเร็จ จะต้องมีความชัดเจนในความหมาย ในความมุ่งหมาย และในการทำหน้าที่ของมัน หน้าที่หลัก 2 ประการของการศึกษา (พระราชวรมณี 2531 : 56-58) มีดังนี้

1. ถ่ายทอดศิลปวิทยา หมายถึง การถ่ายทอดรักษาส่งเสริมเพิ่มพูนวิชาการและวิชาชีพ ตลอดจนสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางวิชาการของมนุษย์ ทั้งนี้มีหลักการพื้นฐานว่า จะต้องให้มีความรู้จริง รู้ยิ่งขึ้นไป และให้ทำได้จริง
2. ชี้นำให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ถูกต้อง และการฝึกฝนพัฒนาตนจนถึงความสมบูรณ์

จากปัญหาและหน้าที่ของการศึกษาข้างต้น น่าจะกล่าวได้ว่าการศึกษามีเป้าหมายในการพัฒนาคนให้เข้าถึงภาวะชีวิตที่ปลอดจากปัญหา ไม่แปลกแยกจากความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของไทยเราเอง วิธีการทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพต้องสามารถนำผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้

การแสวงหาการศึกษา เช่นนี้ น่าจะ เริ่มต้นที่การศึกษาโครงสร้างหลักทางการศึกษา แล้วจึงตัดสินใจเลือกที่จะใช้กรอบโครงสร้างใดเป็นหลักในการจัดการศึกษาต่อไป

ในการแสวงหาระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมแก่ภาวะของประเทศไทยนั้น น่าจะทำความเข้าใจสภาพและแนวคิดทางการศึกษาในปัจจุบัน เสียก่อน ว่ามีแนวคิดทางการศึกษาอยู่ที่แนวคิด แต่ละแนวคิดมีลักษณะอย่างไร มีปัญหาอะไรอย่างไร แนวคิดใดน่าจะได้รับการสืบค้นพัฒนาต่อไป ในที่นี้จะแยกพิจารณาใน 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ปรากฏการณ์ทางการศึกษาไทยในปัจจุบัน
2. รากฐานของแนวคิดทางการศึกษาในประเทศไทย
3. การพัฒนาภูมิปัญญาอย่างไทย
4. การศึกษาจากอดีตสู่อนาคต

ปรากฏการณ์ทางการศึกษาไทยในปัจจุบัน

หัวข้อนี้จะพิจารณาการคลี่คลายของแนวคิดและการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบันว่าเกิดขึ้นด้วยแรงผลักดันอะไร มีลักษณะและปัญหาในการจัดการศึกษาอย่างไร มีความพยายามอะไรบ้าง เพื่อแก้ไขและปรับปรุงสภาพดังกล่าว รวมไปถึงแนวคิดทางการศึกษากลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยจะแบ่งพิจารณาเป็น 3 ประเด็นย่อย คือ ความเป็นมาและสภาพการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน ลักษณะของ- การศึกษาไทยในปัจจุบัน แนวคิดใหม่ทางการศึกษา

ความเป็นมาและสภาพการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้ถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรง ทำให้ต้องปรับตัวในทุกด้าน ตั้งแต่ระดับพื้นฐานของสังคมจนถึงระดับสูง มีการปฏิรูปทางการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อทำให้ประเทศไทยทันสมัยทัดเทียมประเทศมหาอำนาจ การศึกษาก็เปลี่ยนแปลงด้วยเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้าทางการเมือง เศรษฐกิจในขณะนั้น

เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนในลักษณะระบบโรงเรียน ได้มีการประยุกต์ การจัดการศึกษาแบบอังกฤษ มาเป็นพื้นฐานในการสร้างโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 จากนั้นก็นำแผนการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น มาเป็นพื้นฐานในการพิจารณา ปรับปรุงแก้ไขเป็นโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 โดยเชื่อว่าแผนการศึกษาของ ญี่ปุ่นมีความเหมาะสมกว่าโครงการศึกษาที่ไทยใช้อยู่เดิม เพราะแผนการศึกษา ชาตินี้ญี่ปุ่นนี้ได้รับการปรับปรุงโดยศึกษาแผนการศึกษาของชาติต่าง ๆ ทั้งในยุโรป และ สหรัฐอเมริกาเรียบร้อยแล้ว ผู้มีโอกาสได้ศึกษาในระยะนั้น ส่วนใหญ่นิยมเข้า รับราชการ นี่เป็นสภาพปัญหาที่มีผลให้รัฐบาลต้องแก้ไขปรับปรุงโครงการศึกษา- ชาติขึ้นใหม่ ได้แก่ โครงการศึกษาชาติ พ.ศ. 2456 โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้- เรียนหันไปประกอบอาชีพอย่างอื่นนอกจากรับราชการ (เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ 2528 : 273) นอกจากนี้การจัดการศึกษาในสมัยดังกล่าว ได้พยายามขยาย การศึกษา ระดับประถมศึกษา ให้กว้างขวาง และเตรียมการเพื่อประกาศใช้ พระราชบัญญัติประถมศึกษา ปัญหาหนึ่งของการจัดการศึกษาในช่วงนี้ได้แก่ การยึด ตำราเป็นสรณะ โดยเฉพาะในวิชาใหม่ ๆ เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ นับแต่หลักสูตร พ.ศ. 2471 เป็นต้นมา ก็เห็นได้ชัดว่าการศึกษา มีลักษณะเตรียมคนเข้าศึกษา ในระดับสูง (ลัดดา สุวรรณกุล 2518 : 98 , 133)

ในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาก็กำหนดเพื่อพัฒนาสังคม ส่งเสริมการปกครองเพื่อ ความมั่นคงในระบอบการปกครองอย่างใหม่ (เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ 2528 : 275) ในด้านหลักสูตรเห็นได้ชัดว่ามุ่งให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาทั้งสามัญ และอาชีวศึกษา เพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้อย่างเต็มที่ (ลัดดา สุวรรณกุล 2518 : 143) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากช่วงหลัง พ.ศ. 2475 มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลบ่อยมาก ทำให้การพัฒนาการศึกษาไม่ค่อย ต่อเนื่อง แต่มีอยู่เรื่องหนึ่งที่เป็นนโยบายต่อเนื่องในแนวเดียวกันตลอดมา คือ นโยบายขยายปริมาณผู้เข้าเรียนในระดับประถมศึกษา ส่วนด้านคุณภาพยังไม่เป็น ผลดีเท่าที่ควร (เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ 2528 : 275)

ครึ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เสรีจีนลง วงการศึกษาไทยได้รับอิทธิพล จากประเทศสหรัฐอเมริกามากขึ้น (สาโรช บัวศรี และ ก่อ สวัสดิพานิช

2525 : 43-44) มีการรับเอาแนวคิดทางการศึกษาของดีวี่ (John Dewey) เข้ามา รวมไปถึงวิธีสอนแบบใหม่ ๆ ด้วย เช่น วิธีสอนแบบโครงการ แบบเรียนปนเล่น (วุฒิชัย มูลศิลป์ 2525 : 9) แต่ครูส่วนใหญ่ไม่รู้หลักการสอนเหล่านี้ การศึกษาในช่วงนี้ยังเป็นการเตรียมนักเรียนให้มีความรู้สำหรับเรียนต่อ การสอนผูกพันอยู่กับระบบสอบไล่ และยังมีคัมภีร์อยู่ (ลัดดา สุวรรณกุล 2518 : 151 , 184)

หลังจาก พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การศึกษาได้พ่วงกับเศรษฐกิจมากขึ้น สนใจพัฒนากำลังคน เพื่อสนองความต้องการของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และแผนการปกครองประเทศ (กรมวิชาการ 2504 : 158 , 163 ; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2527 : 1-8) โดยที่ในระยะก่อนนี้ความต้องการทางการเมืองเด่นชัดกว่า คือ ใช้การศึกษาเพื่อสร้าง มลเมืองดี ของเอกราช และผลิตข้าราชการ เพื่อทำงานต่างพระเนตรพระกรรณ ต่อมาก็อาศัยการศึกษาผลิตกำลังคนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจด้วย ระบบเศรษฐกิจดังกล่าวเป็นระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจชนิดนี้เน้นการแบ่งแรง โดยอาศัยความชำนาญพิเศษและมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจพึ่งพา การศึกษาก็พลอยเน้นสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากขึ้น การจัดการศึกษาเพื่อสร้างกำลังคนดังกล่าวยังไม่เป็นที่น่าพอใจนัก ทั้งการศึกษาช่วงนี้มิได้เพื่อสร้างกำลังคนมากกว่าเพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ ไม่ว่าจะตามอุดมคติของศาสนาพุทธหรืออุดมคติของลัทธิปรัชญาหรือศาสนาอื่นใด เห็นได้จากวิชาศิลปกรรมจรรยาซึ่งมีลักษณะเป็นวิชาเพื่อพัฒนาคน มิใช่พัฒนากำลังคน ก็ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกำลังคนทางการเมือง คือ มุ่งอบรมให้เยาวชนมีลักษณะเป็นพลเมืองดีตามที่รัฐต้องการ (วิทย์ วิศทเวทย์ 2526 : 69)

ในช่วงนี้การนำแนวความคิด ข้อมูลมาใช้ในการจัดการศึกษาไทย มีลักษณะอย่างที่เราเรียกว่า ลอกเลียนแบบ เช่น ลอกเลียนจุดมุ่งหมายการศึกษาสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ลักษณะการจัดการศึกษาที่ใช้แม่แบบจากส่วนกลางยังคงอยู่ในระดับปฏิบัติ โรงเรียนส่วนใหญ่ทำได้ไม่เหมือนแม่แบบ (ยกเว้นโรงเรียนที่อยู่ในโครงการทดลอง) ข้ำร้ายเป็นการลอกเลียนอย่างไม่เหมาะสมกับสภาพวัฒนธรรม ศาสนา ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2526 : 6) หรือไม่ก็ลอกเลียนอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ เช่น ลอกเลียนความมุ่งหมายของการศึกษา แต่จัดเนื้อหาวิชา อัตราเวลาเรียน กระบวนการเรียนการสอนดั้งเดิม

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสอนยังเป็นไปเพื่อการสอบ (ลัดดา สุวรรณกุล 2518 : 188) เพื่อการ
เรียนต่อและการแข่งขัน

เนื่องจากต้องการแก้ไขปัญหาผู้มีการศึกษาระดับชั้นพื้นเพเดิมของพ่อแม่ และความนิยมเข้ารับราชการ จึงได้จัดการอาชีวศึกษา ระยะแรกเริ่มในบางจังหวัด เช่น กรุงเทพฯ พระนครศรีอยุธยา อุดรธานี เชียงใหม่ และภายหลังก็ได้ขยายไปจนถึงทุกจังหวัด แต่คนก็ไม่นิยมเข้าเรียน หรือแม่เข้าเรียนก็ไม่กลับไปประกอบอาชีพตามที่เรียนมา และถ้าเลือกได้ก็ไม่ประกอบอาชีพตามพื้นเพเดิมของพ่อแม่ แต่พยายามเข้ารับราชการ

สำหรับอุดมศึกษานั้น มีการผลักดันให้จัดการศึกษาระดับนี้โดยมิชชันนารี ในช่วง พ.ศ. 2428 (แต่ยังไม่เป็นผลในสมัยนั้น) ต่อมาด้วยการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก การไปดูลานและเล่าเรียนในประเทศเหล่านั้น ประกอบกับความต้องการกำลังคนเข้ารับราชการ ก็เกิดสถาบันอุดมศึกษาขึ้น การอุดมศึกษาที่ว่ามี มีลักษณะเป็นระบบการศึกษาที่ต่อยอดชั้นมัธยมศึกษา และมีลักษณะเป็นโครงการที่มุ่งปริมาณมากกว่าคุณภาพ (ไพฑูริย์ สินลารัตน์ 2516 : 30-31, 158-159) ระบบหลักสูตรก็มีสภาพที่บอกได้ว่ารับอิทธิพลจากต่างประเทศ เช่น ในช่วงที่สหรัฐอเมริกาเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจากหลักสูตรแกนมาเป็นหลักสูตรกระจายสัดส่วนวิชา หลักสูตรวิชา พื้นฐานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน อีกทั้งรูปแบบของหลักสูตรดังกล่าวฉบับแรก (พ.ศ. 2505) ก็มีลักษณะใกล้เคียงกับมหาวิทยาลัยอินเตอร์แนชชันแนลคริสเตียนในประเทศญี่ปุ่น และมีบางรายวิชาใกล้เคียงกับรายวิชาที่เสนอในรายงานของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (เรณู ผลสวัสดิ์ 2524 : 172-173, 181-182)

จะเห็นว่าการศึกษาในสภาพข้างต้นนี้ ประกอบด้วย 3 กลุ่มเหตุการณ์ คือ 1) การลอกเลียนแบบแผนและระบบการศึกษามาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศตะวันตก 2) การส่งคนไปเรียนวิชาการสาขาต่าง ๆ จากประเทศเหล่านั้น และ 3) การอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากประเทศเหล่านั้นในวิชาการสาขาต่าง ๆ ตัวอย่างเหตุการณ์ทั้งสามนี้มีอยู่ตลอดช่วงของการจัดการศึกษาของไทย และตัวอย่างที่ชัดเจนมากที่สุด ได้แก่ เหตุการณ์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลของการศึกษาเช่นนี้ ทำให้วิชาการทุกสาขาที่ใช้อยู่ในประเทศไทยปัจจุบันได้รับ

อิทธิพลจากประเทศแม่แบบ กล่าวได้ว่า ระบบการศึกษาของไทยในรอบร้อยปีที่ผ่านมานี้ เป็นการศึกษาที่มุ่งผลิตผู้นำ มุ่งถ่ายทอดวิชาความรู้ในลักษณะทักษะในการปฏิบัติงานในสาขาต่าง ๆ ของประเทศ การเรียนรู้ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษานั้น เป็นการศึกษาเรียนรู้สำเร็จรูป ความรู้ที่ว่านี้ค่อนข้างจะไม่สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย (เสน่ห์ จามริก 2530 : 7 ; เอกวิทย์ ณ ถลาง 2523 : 80) นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มปริมาณอย่างรวดเร็ว ส่วนในด้านคุณภาพของการศึกษานั้นยังเป็นปัญหา ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ สถาบันการศึกษาที่ขยายออกไปนี้มีน้อยแห่งที่จัดสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมและศิลปประจำชาติ

ได้มีการประเมินการพัฒนาศึกษาในแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 5 ปรากฏประเด็นปัญหาในช่วงของแผนนี้ ดังนี้

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่เพิ่งผ่านไปนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์และนโยบายเพื่อเร่งรัดพัฒนาศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพให้เหมาะสมกับความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2529 : 5) เมื่อสิ้นสุดแผนฯ ก็ได้มีการประเมินผล ปรากฏประเด็นปัญหาที่ต้องดำเนินการแก้ไขในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 4 ประการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2529 : 18-24)

1. ในแง่ความเป็นธรรมของสังคมและความเสมอภาคทางการศึกษา ซึ่งในแผนฯ 5 มีนโยบายกระจายโอกาสทางการศึกษาทุกรูปแบบไปยังพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะชนบทให้มากขึ้น ปรากฏว่ามีประเด็นปัญหา 2 ประการ คือ

- 1) คุณภาพของสถานศึกษาในเมืองมักจะดีกว่าชนบท
- 2) วิธีการคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษานั้น เอื้ออำนวยต่อผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง มีภูมิฐานะอยู่ในส่วนกลาง (ในเมือง) มากกว่าผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

2. ในแง่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้มีการขยายการจัดการศึกษาขึ้นเป็นจำนวนมากในระดับประถมศึกษาและอุดมศึกษานั้น ปรากฏว่าจัดได้ทัดเทียมประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่ระดับมัธยมศึกษาแล้วยังน้อยกว่า ส่วนการศึกษานอกระบบ-

โรงเรียนนั้น ได้ให้ความสำคัญมาตั้งแต่แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 แล้ว แต่มีประเด็นปัญหาคือ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังเป็นการให้การศึกษาเพื่อเสริมหรือทดแทนให้กับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน การจัดการศึกษาทั้งสองระบบจึงมีบทบาทแยกออกจากกัน ขาดการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน กระบวนการจัดการศึกษาดังกล่าวมุ่งเน้นเฉพาะการเรียนการสอนในสถานศึกษาและสิ้นสุดเมื่อสำเร็จการศึกษาเท่านั้น ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่ไม่เอื้อต่อการส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

3. ในแง่การพัฒนากำลังคนนั้น ได้เน้นขยายการศึกษาระดับกลางและสูง เพื่อผลิตกำลังคนให้สอดคล้องกับความต้องการทางเศรษฐกิจหรือตลาดแรงงานมาโดยตลอด ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ก็เช่นกัน แต่มีประเด็นปัญหาคือ ขณะที่ขยายการศึกษามากขึ้นก็มีการเรียกร้องทางการศึกษาจากสังคมมากขึ้นด้วย ปัญหาทางสังคมส่วนนี้ทำให้เกิดภาวะว่างงานของผู้สำเร็จการศึกษา นอกจากนี้หลักสูตรและการสอนไม่สามารถปรับได้ทันกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีหรือความต้องการใหม่ได้ทันทั่วทั้ง ในด้านวิชาชีพก็ขาดการปลูกฝังลักษณะนิสัยการทำงานที่ดี และการเรียนการสอนก็มุ่งเน้นให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปประกอบอาชีพรับจ้างมากกว่าประกอบอาชีพอิสระ

4. ในแง่การพัฒนาวัฒนธรรม คุณธรรม และจริยธรรม การพัฒนาการศึกษาในช่วงที่ผ่านมาเน้นประสบความสำเร็จในด้านการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางภาษา แต่ในด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น สถาบันการศึกษายังไม่สามารถปฏิบัติให้ที่ดังกล่าวได้สมบูรณ์ โดยมีประเด็นปัญหา คือ 1) แม้จะมีนโยบายให้ความสำคัญแก่จริยธรรม แต่ในทางปฏิบัติแล้วการเรียนการสอนยังไม่เอื้อต่อการปลูกฝังจริยธรรมได้อย่างสมบูรณ์ คือ จำกัดอยู่ในเฉพาะวิชาหน้าที่พลเมืองศีลธรรม วิธีการเรียนการสอนยังเน้นการส่งเสริมและวัดความจำมากกว่าการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน และส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจที่พอเพียงต่อการชี้แนะให้นักเรียนรู้จักคิดและเลือกสรรและมีค่านิยมในวัฒนธรรมไทยได้ 2) หลักการและแนวปฏิบัติที่สอนในโรงเรียนขัดแย้งกับค่านิยมและการดำรงชีวิตภายนอกโรงเรียน

แม้นโยบายและมาตรการในการจัดการศึกษาในแผนพัฒนาการจัดการศึกษา ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) ก็ยังเป็นความพยายามที่จะแก้ไขปัญหา และปรับปรุงคุณภาพการศึกษาตามแนวทางเดิม เช่น ขยายการศึกษาทุกระดับ การศึกษาหลังมัธยมให้เร่งผลิตในสาขาที่จำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม เพิ่มความเสมอภาคทางการศึกษาโดยเร่งขยายบริการการศึกษา และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ด้อยโอกาส พัฒนาเนื้อหาสาระและวิธีการเรียนการสอนให้ทันกับความก้าวหน้าทางวิชาการ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยนำนวัตกรรมมาใช้ให้ผู้เรียนเกิดทักษะ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน ปรับปรุงการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ทันกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ระดมทรัพยากรในการจัดการศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ (สุทธิศรี วงษ์สมาน 2528 : 31-35 ; คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2529 : 25-34)

เทคโนโลยีทางการศึกษาก็เป็นสิ่งนำเข้า พร้อมกับตัววิทยาการและ ผู้เชี่ยวชาญเพื่อเพิ่มพลังในการดำเนินการ ในระยะแรกไม่ซับซ้อน เช่น บัตรคำ บทเรียนโปรแกรม วิธีการสอนแบบแอร์บาร์ต ต่อมาก็พัฒนาซับซ้อนขึ้น วิธีการสอนก็เป็นระบบการสอน เครื่องมือก็มีเช่น วิทยุ ภาพยนตร์ และในปัจจุบันก็มี เทคโนโลยีขั้นสูง เช่น คอมพิวเตอร์ช่วยสอน คอมพิวเตอร์ในงานบริหารการศึกษา (ฮิน กูวรวรรณ 2528 : 31) เป็นที่คาดว่าเทคโนโลยีขั้นสูงเหล่านี้จะเพิ่มพลัง ในการจัดการศึกษามากขึ้น ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ และถ้าใช้ดาวเทียมด้วย ก็คงจะเปิดโอกาสทางการศึกษาได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีเองก็เป็นตัวปัญหาการศึกษาด้วย คือ ต้องใช้บุคลากรเฉพาะทาง ซอฟต์แวร์ (software) ยิ่งเทคโนโลยีซับซ้อนขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งต้องใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มากขึ้นเท่านั้น นี่นำไปสู่ความไม่ประหยัด (ครรชิต มาลัยวงศ์ 2528 : 92 ; วีระ ไทยพานิช 2528 : 52 ; ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และคณะ 2528 : 193)

ลักษณะของการศึกษาไทยในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาโดยสาระแล้วจะเห็นว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา (กับอีก 5 ปี ในอนาคต) ไทยใช้แนวคิดในการจัดการศึกษาเพียงแนวเดียว โดยมีลักษณะของการศึกษา ดังนี้

1. เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนากำลังคนตามความต้องการของเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยในระยะแรกความต้องการทางการเมืองเด่นชัดกว่า คือ เพื่อรักษาเอกราชของประเทศ สร้างพลเมืองดีของเอกราช และผลิตคนเข้ารับราชการ (เอกกมล สายจันทร์ 2523 : 13-16 , 25-27 ; เอกวิทย์ ณ กลาง 2519 : 20) ในส่วนระยะหลังเน้นการศึกษาเพื่อป้อนระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมทุนนิยม
2. เป็นการศึกษาที่ผลิตผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เห็นได้ชัดในระดับอุดมศึกษา ส่วนในระดับต่ำลงมาก็มุ่งผลิตคนที่มีทักษะด้านต่าง ๆ อดหล่นกันไป เพื่อใช้ในจุดต่าง ๆ ของประเทศ เฉพาะในการศึกษาเองก็มีการปรับปรุงประสิทธิภาพของการศึกษาเป็นจุดเฉพาะที่ เฉพาะหน่วยงาน
3. สาระของการศึกษาเป็นเรื่องทางวัตถุที่อยู่นอกตัวมากกว่าเรื่องของจิตใจ ส่งเสริมความสามารถทางสติปัญญามากกว่าความมีจริยธรรม
4. เน้นการขยายปริมาณ ยกกระตือรือร้นการศึกษาและลงทุนทางการศึกษา ตลอดมา
5. ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางวิชาการในประเทศตะวันตก ส่วนใหญ่เป็นการเรียนความรู้สำเร็จรูปที่สำเลียงมาจากแดนไกล พยายามปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของประเทศต้นแหล่ง แต่ไม่เคยทัน

ที่กล่าวแล้วข้างต้น เป็นการจัดการศึกษาและแก้ปัญหาด้วยข้อความรู้ อย่างแนวคิดกระแสหลัก ในสภาพเช่นนี้ มีปัญหาบางประการเกิดขึ้นซ้ำซาก ความพยายามแก้ไขมิได้ทำให้ปัญหาเหล่านี้หมดไป เพียงแต่ทำให้ทุเลาลงระยะหนึ่ง เท่านั้น หรือมิฉะนั้นก็เป็นการเคลื่อนปัญหาจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง เช่น แม้ว่าจะขยายการศึกษา ยกกระตือรือร้นการศึกษา และลงทุนทางการศึกษา ปัญหาคนมีการศึกษาย้ายถิ่นเข้ากรุง (และไปต่างประเทศ) ก็ยังคงอยู่ ปัญหาการละทิ้งอาชีพพื้นเพเดิมยังไม่ทุเลา ส่วนปัญหาว่างงานนั้นเปลี่ยนจากภาวะว่างงานของผู้ไร้การศึกษามาเป็นภาวะว่างงานของผู้มีการศึกษา ในด้านเทคนิควิทยาก็พบว่าวิธีการและเครื่องมือยังใช้ได้ไม่ดัดนัก นอกจากนี้คนในปัจจุบันมีลักษณะที่ใฝ่หาความสุขและความสำเร็จอย่างฉาบฉวย มีความสงสัยในคุณค่าความดี ความงาม และความจริง สภาพเหล่านี้ทำให้มีแนวคิดใหม่ทางการศึกษาปรากฏขึ้น ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

แนวคิดใหม่ทางการศึกษา

แนวคิดใหม่ทางการศึกษา หมายถึง กลุ่มความคิดทางการศึกษาที่ไม่ใช่แนวคิดกระแสหลักที่ใช้ในการจัดการศึกษา แนวคิดใหม่นี้เกิดจากความไม่พอใจในนโยบาย ระบบ รูปแบบ และปฏิบัติการทางการศึกษาของแนวคิดกระแสหลักเท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้มี 2 กลุ่ม คือ แรติคอล และแนวคิดที่รื้อฟื้นพระพุทธรศาสนาขึ้นมาจัดการศึกษาในปัจจุบัน

แรติคอล

แนวคิดนี้มองการศึกษาอย่างสัมพันธ์กับระบบอื่นของสังคม มีแนวคิดกระจายกว้างขวาง มีทั้งที่เป็นข้อเสนอของนักการเมือง นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ นักการศึกษา และนักปรัชญา สิ่งที่แนวคิดนี้เสนอส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์ตำแหน่งและบทบาทของการศึกษาในสังคม และเป็นแนวทางแก้ไขกว้างมากกว่าที่จะเสนอวิธีการ

ในแง่ระบบและบทบาทของการศึกษา แรติคอล มีความเชื่อว่าสถาบันการศึกษามีได้เป็นอิสระจากระบบเศรษฐกิจและการเมือง โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมนั้นมีความเหลื่อมล้ำกัน เช่น มีความไม่เสมอภาคระหว่างสิทธิและอำนาจ ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจการเมือง ในสภาพเช่นนี้ การศึกษาได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือของกลุ่มได้เปรียบ เพื่ออ้างสภาพดังกล่าวไว้ต่อไปโดยเฉพาะส่วนของหลักสูตรแฝง ในแง่ผู้เรียน แรติคอลเห็นว่า ผู้เรียนมีเสรีภาพที่จะเลือกเรียน (และไม่เรียน) มีองค์ประกอบทางอารมณ์ในการเรียน และมีความรู้ภายในตัว มิได้เป็นเพียงผู้รับความรู้จากครู ในแง่ลักษณะของการศึกษา แรติคอลเห็นว่า การศึกษาที่แท้จริงเกิดขึ้นในชีวิตจริง ที่บ้าน ที่ทำงาน (โรเมอร์ 2517: 161-162) และไม่จำเป็นต้องเกิดโดยมีครู จากความเชื่อเหล่านี้ แรติคอลได้เสนอแนวทางจัดการศึกษาเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ปรับโครงสร้างทางการศึกษาที่มีอยู่
2. ให้เนื้อหาที่ช่วยให้ผู้เรียนตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพของตน

การกระทำตามแนวคิดเหล่านี้ ได้แก่ การให้เสรีภาพในโรงเรียน การเลิกระบบโรงเรียน และการศึกษาเพื่อความเป็นไท

การให้เสรีภาพในโรงเรียน

ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการให้เสรีภาพในโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนซัมเมอร์ฮิล ในประเทศอังกฤษ แนวคิดนี้มีความเห็นว่าการเรียนของเด็กในโรงเรียนทั่วไปมีความสัมพันธ์น้อยมากกับความเป็นจริงในการใช้ชีวิต ภายหลังจากจบจากโรงเรียนไปแล้ว และความล้มเหลวในการเรียนนั้น เนื่องจากการเรียนการสอนถูกกำหนดโดยผู้ใหญ่ ซึ่งคิดกันเองว่าเด็กควรเป็นอย่างไรและควรเรียนรู้อะไร นี่เป็นการสร้างแรงกดดันให้เด็ก แท้จริงแล้วการศึกษาควรช่วยให้เด็กเป็นตัวของตัวเองได้พร้อมกับที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ให้เด็กแต่ละคนมีโอกาสที่จะเป็นอย่างที่เขาเป็น (นิล เอ เอส 2520 : 41-42 , 203) โรงเรียนนี้มีลักษณะเหมือนบ้านใหญ่ที่มีบรรยากาศเสรีและตามสบาย

ลักษณะของโรงเรียนตามสบาย

ด้วยความเชื่อว่า เด็กเกิดมาพร้อมกับความเฉลียวฉลาดและมีความคิดตรงกับความเป็นจริง และถ้าเราปล่อยให้เขาพัฒนาตัวเองอย่างอิสระ เขาก็จะพัฒนาตัวเองไปได้มากที่สุดเท่าที่เขาสามารถ (นิล เอ เอส 2520 : 42) โรงเรียนตามสบายจึงมีลักษณะ ดังนี้

1. การเรียนการเล่นและกิจกรรมอื่น ๆ เป็นไปตามความสนใจของแต่ละบุคคล ไม่ใช่ลักษณะของวัตถุคิบัติที่เข้าสู่ระบบแปรรูปในโรงงานอุตสาหกรรม คือเป็นไปตามระบบที่เหมือนกัน
2. เด็กจะต้องไม่ถูกบังคับให้เชื่อ ไม่ว่าเรื่องใด ๆ
3. สมาชิกของโรงเรียนปกครองกันเองโดยคณะกรรมการโรงเรียน ทั้งครูและนักเรียนมีสิทธิเท่ากันในสภานี้ มติของกรรมการเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติตาม ทลวงโทษไม่ใช่การแสดงออกซึ่งอำนาจ แต่เป็นข้อกำหนดจากข้อตกลงในสภาฯ
4. เด็กรับผิดชอบการเรียนรู้อะไรของตน โดยถ้าไม่เรียนตามที่จัดให้ก็ต้องเรียนด้วยตนเอง

(ไพฑูรย์ ลินลารัตน์ 2525 : 102-103)

สุดท้าย เอ. เอส. นิล กล่าวว่า "ซัมเมอร์ฮิลเป็นความคิด ความคิดที่จะไม่เข้าไปก้าวท้าวแทรกแซงในกระบวนการเจริญเติบโตของเด็ก และไม่สร้างแรงกดดันลงไปบนชีวิตของเด็ก" เป็นความคิดที่ "ทำโรงเรียนให้เหมาะกับเด็ก แทนที่จะทำเด็กให้เหมาะกับโรงเรียน" (นิล เอ. เอส. 2520 : 14 , 10)

การเลือกระบบโรงเรียน

แนวคิดให้เลือกระบบโรงเรียนนี้ อีวาน อิลลิช เป็นผู้เสนอ เขามีความเห็นว่ ระบบโรงเรียนก่อความไม่เป็นธรรมในสังคม ไร้ประสิทธิภาพ ผูกขาดการศึกษาทั้ง ๆ ที่ไม่มีสิทธิักผู้เรียนไว้นานเกินควร สนับสนุนกฎเกณฑ์เก่า ๆ ของสังคม (ซึ่งไม่เป็นธรรม) ให้ดำรงอยู่และเอื้ออำนวยให้เกิดความล้มเหลวในความรู้และความชำนาญเฉพาะทาง สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กับหลักสูตรแอบแฝงของโรงเรียน (นิโคลัส เบนเนตต์ 2518 : 63) ด้วยเหตุนี้ เขาจึงเห็นว่าไม่มีทางปฏิรูประบบโรงเรียน ถ้าหากจะให้การศึกษาสร้างความเป็นธรรม จึงควรเลือกระบบโรงเรียน คำว่า *เลือกระบบโรงเรียน* หมายถึง การกระจายการศึกษา (วิทยากร เชียงกุล 2518 : 82)

ระบบการศึกษาที่ทดแทนโรงเรียน คือ ระบบการศึกษาที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ทุกเวลา ทุกโอกาส ทุกสาขา องค์ประกอบทางการศึกษา เช่น สถานที่ บุคลากร ต้องเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะของการให้บริการมากกว่าการกำหนดกฎเกณฑ์ ลักษณะทั่วไปของระบบนี้ ตามแนวของอิลลิช และโรเมอร์ จะประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ

1. สถานที่อ้างอิงทางการศึกษา เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ควรปรับปรุงให้สามารถให้บริการทางการศึกษา และมีให้มากพอ องค์ประกอบของสถานที่อ้างอิงทางการศึกษานี้ คือ วัสดุ อุปกรณ์ และผู้รู้ (Skill Model) ถ้าไม่มีในที่นั้นก็จะต้องมีรายชื่อว่าจะค้นหาได้ที่ใดบ้าง
2. กลุ่มเพื่อน (Matched Peers) ที่จะร่วมเรียนและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยจะมีรายชื่อและรายละเอียดต่าง ๆ รวมไว้ทำนองเดียวกับสถานที่อ้างอิงทางการศึกษา ทำให้สะดวกในการจับกลุ่มช่วยเหลือกัน
3. นักการศึกษาอาชีพ ซึ่งทำหน้าที่ให้ความสะดวกทางการศึกษา

ประกอบด้วย ผู้บริหารคอยจัดการสถานที่และอุปกรณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว นัก
แนะแนวที่ให้คำแนะนำว่าควรเรียนอะไร กับใคร อย่างไร ฯลฯ และผู้นำทาง
การศึกษา ซึ่งเป็นผู้รู้และให้ความกระจ่างทางการศึกษาแก่ผู้เรียน

(ไพฑูริย์ ลินลาวัฒน์ 2525 : 108-109)

การศึกษาเพื่อความเป็นไทย

บุคคลสำคัญที่เสนอแนวคิดนี้ได้แก่ เปาโล แฟร เขาเห็นว่า การศึกษา
ที่เป็นกลางนั้นไม่มี มีแต่การศึกษาเพื่อการครอบงำหรือเพื่อเสรีภาพ การศึกษา
ทุกวันนี้เข้าลักษณะ Banker Education เช่น ครูเป็นผู้รู้ แต่นักเรียนเป็นผู้รับ
เป็นต้น วิธีเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนเป็นคนเฉื่อยชา คิดไม่เป็น ขาดความเป็นไทยแก่ตัว
รอแต่จะให้ผู้เชี่ยวชาญไปช่วย (สุนทร สุนันทชัย 2517 ก : 74) นำไปสู่ลักษณะ
อมทุกข์ เจ็บบงัน และยอมรับสภาพ ความมุ่งหมายสุดยอดของแฟรคือ การศึกษา
เพื่อให้คนไทย มีความคิดนึกเป็นของตนเอง ไม่เป็นเสมือนวัตถุที่ถูกกระทำ
(หรือครอบงำ) โดยผู้อื่น ไม่สามารถเป็นตัวกระทำ และเป็นผู้กำหนดชะตากรรม
ของตนได้ แฟรเห็นว่า ต้องสร้าง มโนธรรมสำนึก (Conscientization)
ให้ผู้เรียนสำนึกในความขัดแย้ง กดขี่ ที่มีอยู่ในสังคม และเรียนรู้ที่จะวิเคราะห์
สภาพแวดล้อมของตนเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม การสร้างมโนธรรมสำนึกนี้ อาศัย
2 สิ่ง คือ 1) เนื้อหาที่เรียน จะต้องเป็นภาวะอันแท้จริงของสังคม
2) กระบวนการสอนจะต้องเป็นการสนทนาระหว่างผู้สอนและผู้เรียน มิใช่การ
บรรยาย เพื่อป้องกันโอกาสที่เผด็จการทางความคิดจะเกิดขึ้น (สุนทร สุนันทชัย
2517 ข : 102 : อุ่นตา นพคุณ 2523 : 59-61)

สภาพและปัญหาของการศึกษาไทยในปัจจุบัน

ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการศึกษาของเรดิคอลนั้น ค่อนข้างให้
ความสนใจกับ หลักสูตรแฝง และมีข้ออธิบายที่แตกต่างไปจากแนวคิด กระแสหลัก
ดังประมวลได้ต่อไปนี้

1. โรงเรียนเปิดโอกาสให้คนไม่เท่าเทียมกัน โดยจะคัดเอาแต่คนที่
เชื่อฟังสังคม รู้เนื้อหาดี ให้เรียนสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยนัยนี้ การศึกษาเป็น
เครื่องมือแบ่งแยกคน นอกไปจากนั้น โรงเรียนดีในเมืองมักมีโอกาสดีกว่า

โรงเรียนในชนบท ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมก็มักมีโอกาสเลือกโรงเรียนที่ดีกว่า ทำให้มีโอกาสเรียนสูงต่อไป เมื่อเรียนสูงก็ได้รับผลตอบแทนจากการศึกษาสูง ในขณะที่ผู้ที่มีฐานะต่ำกว่ามีโอกาสเหล่านั้นน้อย โดยนัยนี้ การศึกษาเป็นเครื่องมือจัดคนเข้าส่วนต่าง ๆ ของสังคม และเป็นการศึกษาที่เสริมระบบที่เหลื่อมล้ำกันอยู่นั้นให้ดำรงอยู่และมีความไม่เป็นธรรมมากขึ้น ทั้งยังไม่เปิดโอกาสให้รัฐได้ใช้ทรัพยากรของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ (เช่น จะไม่ได้ใช้คนฉลาดที่เรียนน้อยเพราะจน) อย่างเต็มศักยภาพ (ที่ควรจะได้พัฒนา) ของผู้นั้น (ไพฑูรย์ สิ้นลารัตน์ 2525 : 106 ; เอกกมล สายจันทร์ 2523 : 25 ; วิทยากร เชียงกุล 2517 : 60)

2. โรงเรียนเป็นแหล่งผูกขาดทางการศึกษา สิ่งการสอนที่โรงเรียนมีสภาพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยากต่อความเข้าใจของคนทั่วไป (แม้แต่พ่อแม่ของเด็ก) นอกจากนี้ นักเรียนถูกจัดให้อยู่ในฐานะผู้รับการศึกษาโดยครูแสดงบทบาทเป็นผู้รู้ เมื่อผ่านกระบวนการของโรงเรียนแล้วก็จะได้รับการประทับตราผู้รู้ มีฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตามระดับแห่งใบรับรองจากโรงเรียน โดยสภาพเช่นนี้ ทำให้คนไม่ตื่นตัวที่จะไฝหหาความรู้และแสวงหาสัจจะ ขาดความเป็นผู้รู้แท้ ไม่ชอบคิดอย่างจริงจัง ไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและเป็นขั้นตอน ทั้งยังอาจทำให้มีนิสัยยึดเคยกรูปแบบที่ตนยึดมั่นอยู่แก่ผู้อยู่ได้อ่านาจ และยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่า (ระพี สาคริก 2528 : 32 ; วัฒนา จันทศิลป์ 2528 : 10 ; อัมพล สุวรรณธาดา และคณะ 2526 : 26 ; ไพฑูรย์ สิ้นลารัตน์ 2525 : 105-106) ด้วยความผูกขาดการศึกษาของระบบโรงเรียน ทำให้การศึกษาอื่นไม่ได้รับการส่งเสริมเท่าที่ควร

3. การศึกษาปัจจุบันทำให้คนขาดความมั่นใจในตัวเอง ขาดความสามารถในการพึ่งตนเอง ขาดความคิด ความเชื่อที่จะริเริ่มและพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น ภายใต้เงื่อนไขสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ ถ้าจะมีอยู่บ้างก็เป็นความสามารถในการทำงานตามสั่ง ทำให้คนต้องการเรียนสูงขึ้นไป สิ่งที่เรียนก็มักไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริง และไม่จำเป็นต่อระบบเศรษฐกิจ (วิทยากร เชียงกุล 2517 : 63 ; ส. ศิวรักษ์ 2525ก : 269 , 286-287 , 318-319 , 321 , 2528 : 48-49)

4. การรับระบบการศึกษาของประเทศจักรวรรดิ ทำให้เกิดสภาพอาณานิคมทางวัฒนธรรม มีการจัดการศึกษาอย่างไม่เหมาะสมกับท้องถิ่นประเทศของตน ผลคือ กลายเป็นการสร้างคนที่เหมาะสมแก่ประเทศแม่แบบและมีแนวโน้มที่จะผลิตกำลังคนทั่วประเทศ (และท้องถิ่น) ไม่ต้องการ เช่น ผลิตสาขามนุษย์-

ศาสตร์ สังคมศาสตร์ มากกว่าเกษตรศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ และแก้ปัญหาด้วยการ
 เพิ่มทุนและขยายการศึกษา ผลก็คือ เกิดภาวะว่างงานของผู้มีการศึกษา ยิ่งเรียน
 สูงก็ยิ่งอยู่ในสภาพพื้นเพเดิมของตนไม่ได้ มีการย้ายถิ่นเข้าสู่ศูนย์กลางจักรวรรดิ
 (วิทยาการ เชียงกูล : 56-60 ; อัมพล สุวรรณชาติ และคณะ 2526 : 20 ;
 วิศิษฐ์ วัชวิญญู 2524 : 120)

5. ทำให้คนเห็นแก่ตัว เนื่องจากระบบการศึกษาแข่งขันและแบ่งแยก
 คน คัดคนออกทุกระดับชั้น และมีโครงสร้างโรงเรียนที่เป็นสะพานสำหรับก้าว
 ต่อไปยังผลประโยชน์ส่วนตัวที่ทำให้ได้เปรียบทางวัตถุยิ่งขึ้น แต่ปัญหาศีลธรรม
 เช่นนี้ มักถูกมองว่าเป็นเพราะตัวผู้เรียนเอง ครูไม่เป็นตัวอย่างที่ดี วิธีสอนขาด
 ประสิทธิภาพ หรือไม่ก็อุปกรณ์ยังไม่พร้อม ซึ่งเป็นการมองปัญหาอย่างเลียงเลี้ยว
 เป็นเทคนิคและมุ่งผลทางวัตถุมากเกินไป (อัมพล สุวรรณชาติ และคณะ 2526
 : 21, 26 ; วิทยาการ เชียงกูล 2517 : 60, 163 ; ระพี สาคริก 2528 :
 32 ; ส. ศิวรักษ์ 2525 ข : 308, 310) ทั้งนี้ยังมีจำเป็นต้องเอ่ยถึงเป้าหมาย
 สูงสุดของการศึกษา เพื่อมุ่งหวังให้เกิดปัญญาและเกิดอิสรภาพภายใน (อุทัย
 ดุลยเกษม 2531 : 28)

6. พัฒนาคอนอย่างแยกส่วน นำไปสู่ความไม่สมดุล เช่น พัฒนาพฤกษศึกษา
 มีแนวโน้มที่จะไม่เอาใจใส่ภาวะทางอารมณ์และประวัติหรือภูมิหลังของผู้เรียนในแง่
 ความเป็นมนุษย์ ในแง่สังคม การศึกษาปัจจุบันไม่นำพาคือความต้องการของท้องถิ่น
 เป็นระบบยึดมาตรฐาน (ซึ่งมาจากส่วนกลาง) ในแง่องค์ความรู้ ระบบการศึกษา
 ไทยมีแนวโน้มที่จะเป็นไปเพื่อใช้ความรู้มากกว่าเพื่อสร้างความรู้ (ประกอบ
 คู่ปรัดน์ 2529 : 20, 18)

7. เกี่ยวกับเทคโนโลยี แรดิคอลมองเทคโนโลยีทางการศึกษามี
 ธรรมชาติอย่างเดียวกับเทคโนโลยีอื่น ๆ คือ มีแนวโน้มเป็นไปเพื่อการรวบอำนาจ
 เข้าสู่ศูนย์กลางและทำให้เกิดการพึ่งพา ยิ่งเทคโนโลยีซับซ้อนขึ้นเท่าไรก็ยังมีน้อย
 คนที่เข้าใจและควบคุมมันได้ การรวบอำนาจและการพึ่งพาก็มากขึ้นเพียงนั้น
 นอกจากนี้ คนจะถูกบั่นทอนสติปัญญาลงด้วยการทดแทนของเทคโนโลยีเหล่านี้
 ประการสำคัญ เทคโนโลยีปฏิเสธคุณค่าทางจิตใต้ และขัดแย้งกับความเป็นไปของ
 ธรรมชาติ ขณะที่เทคโนโลยีเข้าไปมีบทบาทแก้ปัญหาหนึ่งๆแล้วลง มันจะก่อให้เกิด
 ปัญหาใหม่แฝงตัวขึ้นมา และท้ายที่สุดเทคโนโลยีมิได้ทำความก้าวหน้าในประเทศ
 กำลังพัฒนา แต่ก้าวหน้า สำหรับประเทศต้นกำเนิดต่างหาก เช่น คอมพิวเตอร์
 และดาวเทียม ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาได้รับการศึกษา (และการโฆษณา

ชวน (ชื่อ) จากประเทศผู้ส่งสารได้ง่ายดายขึ้น (วิจิตร คงพูล 2520 : 93 , 102 ; วีระ สมบูรณ์ 2528 : 101 ; วัลเชล 2528 : 76)

แนวคิดในการปรับโครงสร้างและสาระทางการศึกษาของแอดิโคล แม้จะไม่ชัดเจนนัก แต่ก็มีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางการศึกษาทั้งแง่ความเชื่อ และการปฏิบัติในหลายประเทศ คือเริ่มให้ความสนใจการเรียนรู้ในรูปแบบอื่น ๆ แทนการให้ความสำคัญแก่การศึกษาในระบบโรงเรียนเพียงแนวเดียว เช่น การศึกษาตลอดชีวิตในประเทศเปรู (การจัดการศึกษาตลอดชีพของประเทศเปรู นั้น มุ่งทำลาย 1) ระบบการคัดเลือกนักเรียนแบบเดิม 2) การแยกตัวของ โรงเรียนออกจากชุมชน 3) ความสัมพันธ์ทางเดียวของครูและนักเรียน เช่น ครูเป็นผู้รู้ นักเรียนเป็นผู้รับความรู้) มหาวิทยาลัยไม่มีกำแพงในสหรัฐ (มหาวิทยาลัยไม่มีกำแพงนี้ประกอบด้วย ศูนย์ย่อยต่าง ๆ เป็นแหล่งวิทยาการ มีผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เช่น เกษตรกร ศิลปิน นักวิทยาศาสตร์ นักการเมือง นักธุรกิจ ผู้ที่มีอายุระหว่าง 16 - 60 ปี ที่มีความสนใจก็ลงชื่อเข้าเรียนเรื่อง นั้น ๆ เมื่อคิดว่าพร้อมและอยากได้ใบรับรองก็ขอสอบ

การรื้อฟื้นพระพุทธศาสนาใช้ในการจัดการศึกษาไทยปัจจุบัน

ในสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีความพยายามรื้อฟื้นหลักธรรมใน พระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ในวิทยาการหลายสาขา ด้วยหวังว่าจะแก้ปัญหาวิชาการที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันได้บ้าง และเป็นการแสวงหา ความเป็นไทยด้วยอีกโสดหนึ่ง ความพยายามนี้ก่อเป็นกระแสชัดเจนขึ้นตามลำดับ เฉพาะวิชาการศึกษานั้น แนวคิดที่เด่น ๆ และปรากฏเป็นข้อเขียน ได้แก่ "พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่" โดย สโรช บัวศรี "การศึกษาคืออะไร" โดย พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ) "ปรัชญาการศึกษาไทย" โดย พระราชวรมุนี "ชุดศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์" โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และ "การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ" โดย สุขุม อมรวิวัฒน์ อาจแบ่งแนวคิดกระแสนี้ได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เสนอ ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา และกลุ่มที่ประยุกต์พุทธธรรมด้วยทฤษฎี การศึกษาปัจจุบัน

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

ผลงานชิ้นแรกที่พยายามเสนอปรัชญาการศึกษาไทยอย่างมีระบบก็คือ ผลงานของ สาทิช บั้วศรี ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการอธิบายหลักปรัชญาของพุทธศาสนา แล้วดึงเอาปรัชญาการศึกษาออกจากปรัชญานี้ (สาทิช บั้วศรี 2511 : 34) ส่วนพระราชวรมณีได้เสนอปัญหาการศึกษาว่า ควรเป็นไปเพื่ออิสรภาพภายในหรืออิสรภาพทางจิตใจ และให้ใช้หลักพุทธธรรมมาประยุกต์กับวิธีการทางจริยธรรม (พระราชวรมณี 2528 : 38 - 50) นับว่าเป็นความพยายามที่จะถอดปรัชญาการศึกษาออกจากพระพุทธศาสนาอันเป็นปรัชญาแม่บทอีกครั้ง อีกเรื่องหนึ่งที่ยึดหลักพุทธธรรมเป็นแนวในการเสนอเป้าหมายของการศึกษาคือ การศึกษา คืออะไร โดยเสนอว่า การศึกษาควรเป็นไปเพื่อทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างลัทธิ เพื่อให้มนุษย์มีใจสูง และเสนอว่าการศึกษาพึงเป็นไปเพื่อธรรมาธิปไตย โดยมีใช้เพื่อประชาธิปไตย (พุทธทาสภิกขุ 2527 : 40 - 41) นอกจากนี้ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้เสนอว่า น่าจะยึดพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาแม่บทในการสร้างปรัชญาการศึกษาไทยและเห็นว่าควรนำเอาหลักอนัตตมาประยุกต์เป็นเป้าหมายการศึกษา (สุลักษณ์ ศิวรักษ์ 2514 : 77 - 86) ข้อเสนอเหล่านี้ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ วิจารณ์ ว่าเป็นการตีความพุทธธรรมออกมาในรูปแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับความรู้-สัจนึกคิดของคนปัจจุบันเท่านั้น และเป็นข้อเสนอที่ค่อนข้าง เลื่อนลอย ไม่เป็นระบบที่รัดกุม เพราะบทบาทของปรัชญาการศึกษามีกว้าง ๆ 3 ข้อ คือ การแสวงหาเป้าหมายของการศึกษา การวิเคราะห์และวาดภาพรวม (วิทย์ วิศทเวทย์ 2523 : 27 - 37) ข้อเสนอข้างต้นนั้นเพียงแต่แสวงหาเป้าหมายการศึกษามาเสนอ แต่มิได้วิเคราะห์ว่าเป้าหมายที่เสนอนี้ เป็นไปได้ในระบบสังคมที่มีลักษณะอย่างไร และไม่ได้เสนอว่าต้องทำอะไร เป้าหมายที่เสนอนี้จึงเป็นไปไม่ได้ เป้าหมายที่เสนอนี้ขัดแย้งกันหรือไม่กับบทบาทของสังคมปัจจุบัน เป็นต้น (วิทย์ วิศทเวทย์ 2527 : 43) แม้แต่การวิเคราะห์ที่ยังไม่มี เป็นอันไม่ต้องเอ่ยถึงการวาดภาพรวม ต่อมา จิตรกร ตั้งเกษมสุข ได้เขียนหนังสือชื่อ *พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย* หนังสือนี้เป็นการดึงข้อเสนอบุคคลต่าง ๆ เช่น พุทธทาสภิกขุ พระราชวรมณี มาเรียบเรียงและนำเสนอในลักษณะขององค์ประกอบต่าง ๆ ทางการศึกษา ตามที่สาขาปรัชญาสนใจ คือกล่าวถึงเป้าหมายการศึกษา เนื้อหาของการศึกษา บทบาทของครูและลักษณะของนักเรียน นับว่าข้อเสนอนี้ยังไม่ก้าวพ้นไปจากข้อเสนอก่อนหน้านี้

การประยุกต์พุทธธรรมด้วยทฤษฎีการศึกษาในปัจจุบัน

นอกจากเรื่องของปรัชญาการศึกษาแล้ว ได้มีความพยายามตีความและประยุกต์หลักพุทธธรรมมาเป็นระบบการศึกษาอย่างที่เข้าใจกันได้ในปัจจุบัน ดังที่ประสาร ทองภักดี เสนอว่า หลักการศึกษา ได้แก่ ศิล สมาธิ ปัญญา หลักการสอน ได้แก่ สอนเท่าที่ควรรู้ สอนอย่างมีเหตุผล สอนอย่างรับรองผล เป็นต้น (ประสาร ทองภักดี 2513 : 27-144) และพระราชวรมุนีได้เสนอบทความเรื่อง *บทบาทพระบรมครู* มีการกล่าวถึง ลักษณะของครูโดยตีความจากคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงหลักการสอน วิธีสอน กลวิธีสอน โดยตีความจากเรื่องราวในพระสุตตันตปิฎก เช่น พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนแบบสนทนา แบบบรรยาย แบบวางกฎข้อบังคับ และแบบตอบปัญหา เป็นต้น (ป.ป.อ. 2519 ก : 6 ; 2519 ข : 12-18 ; 2519 ค : 12-19 ; 2519 ง 5-8) เป็นความพยายามตีความพระพุทธศาสนา ตามหลักวิชาการศึกษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมากกว่าที่จะบรรยายว่า ถ้าพระพุทธศาสนามีเป้าหมายการศึกษาอย่างนี้แล้ว จะมีวิธีการจัดการศึกษาอย่างไร และบรรยายด้วยทรรศนะของพระพุทธศาสนา อนึ่ง การตีความเหล่านี้ยังไม่สู้เป็นระบบที่สอดคล้องกันเอง อย่างไรก็ตาม ความพยายามเช่นนี้ ได้ทำให้เกิดตำราแนวนี้ขึ้น 2 เรื่อง คือ ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ และ การสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ

สำหรับศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์นั้น คณะผู้เขียนได้ชี้แจงว่า หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ได้สอดแทรกอยู่ในจิตใจของประชาชน โดยกระบวนการวัฒนธรรมจนเรียกว่า *จิตวิญญาณ* ของชาติก็ว่าได้ หลักธรรมเหล่านี้ เป็นความรู้ประเภทที่มีความตึงแอมแผ่อย่างลึกซึ้ง แต่มิได้แยกออกเป็นสัดส่วนอย่างชัดเจนเช่นเดียวกับวิชาการในปัจจุบัน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงได้พิจารณาเห็นว่าน่าจะได้มีการศึกษาและนำเอาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิชาการด้านต่าง ๆ ออกมาจัดระบบ แล้วเสนอเป็นเรื่อง ๆ หรือวิชา ๆ เสียก่อน และในการเสนอนั้นควรจะเสนอให้อยู่ในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนปัจจุบันให้มากที่สุด ดังนั้น จึงได้เสนอศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายที่จะสร้างสรรค์ตำราวิชาการศึกษา โดยยึดหลักธรรมะทางฝ่ายเถรวาท (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2526 : คำนำ 1-2) คณะผู้เขียนได้เลือกเอาหลักธรรมบางประการมาประยุกต์และ

เรียบเรียงเข้าให้ เป็นระบบวิชา ระบบวิชาดังกล่าวจะอธิบายถึงเรื่องเนื้อหา และวิธีการของ การศึกษาตามนัยของพุทธธรรม หนังสือชุดนี้แบ่งเป็น 9 ภาค คือ ปรัชญาการศึกษา การพัฒนาหลักสูตร ระบบการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการศึกษา จิตวิทยาการศึกษา การแนะแนวการศึกษา สื่อการศึกษา วิจัย การศึกษา และ สังคมศึกษา ในแต่ละเรื่องอาจมีผู้เขียนหลายคนได้นำมารวบรวมไว้เพื่อรวบรวมความรู้ความคิดไว้หลาย ๆ แง่ และหลาย ๆ แบบ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2526 : คำชี้แจง 1-2) ตำรานี้เป็นการประยุกต์หลักพุทธธรรมตามทฤษฎีการศึกษาปัจจุบันอีก เช่นเดียวกับข้อเสนอก่อนหน้านี้ แม้แต่การแบ่งทั้ง 9 ภาค ก็เป็นการแบ่งสาขาตามแนวคิดทางการศึกษาในปัจจุบัน มีหลายเรื่องในตำราชุดนี้ที่เป็นการปรับปรุงข้อเสนอเดิมของผู้เสนอหน้าเก่า ส่วนนี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามอันต่อเนื่องของสายความคิดนี้

ส่วนเรื่องการสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการนั้น เป็นตำราเล่มล่าสุดในกลุ่มนี้ ตำรานี้เป็นพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของกระบวนการศึกษาที่แท้เพื่อชีวิตที่สมบูรณ์ตามนัยของพระพุทธศาสนามาก่อน แล้วนำเข้ากระบวนการพัฒนามนุษย์ กระบวนการพัฒนาปัญญา กระบวนการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ จากนั้นก็นำหลักของศรัทธากับโยนิโสมนสิการมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน (สุนน อมรวิวัฒน์ 2528 : คำนำ 2) โดยผู้เขียนชี้แจงว่า หลักธรรมต่าง ๆ นั้น นักการศึกษาสามารถนำทฤษฎีทางครุศาสตร์มาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ และนำมาใช้สำหรับจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผินก็น่าจะสรุปได้ว่า แนวคิดในการนำพระพุทธศาสนาเข้ามาจัดการศึกษาในปัจจุบันเสริมกันเป็นระบบที่ สมบูรณ์พอสมควร ถ้าค้นคว้า ไปอีกหน่อยก็คงจะได้ทฤษฎีทางการศึกษาที่สมบูรณ์พอที่จะนำไปปฏิบัติได้ แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น เพราะข้อเสนอของทั้งสองกลุ่มไม่ลงรอยเดียวกัน คือกลุ่มที่เสนอปรัชญาการศึกษานั้น มีที่ท่าไม่เห็นด้วยกับเป้าหมายการศึกษาอันสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ (ทุนนิยม) และสังคม (บริโภคนิยม) ในปัจจุบันจึงได้เสนอเป้าหมายการศึกษาขึ้นใหม่ โดยตีความโดยตรงออกมาจากพุทธธรรม ในขณะที่กลุ่มที่ประยุกต์พุทธธรรมด้วยทฤษฎีการศึกษาปัจจุบันนั้น เลือกรับพุทธธรรมมาประยุกต์เป็นวิธีการทางการศึกษาด้วยกรอบทฤษฎีที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังกระทำโดยไม่ปรากฏว่าได้มีการวิเคราะห์ตรรกะทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาให้ชัดเจน หรือเปรียบเทียบเป้าหมายทั้งสองก่อน แสดงให้เห็นว่า

กลุ่มนี้มีความเชื่ออยู่ 2 ประการ คือ วิธีการที่ประยุกต์พุทธธรรมมาใช้ นั้น ใช้ได้ ในเป้าหมายการศึกษาอย่างปัจจุบัน และใช้ทฤษฎีการศึกษาในปัจจุบันเป็นกรอบในการตีความพุทธธรรมได้ ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของกลุ่มนี้คือ การเลือกพุทธธรรมออกมาใช้เพียงบางข้อ เป็นอันว่าแนวคิดในการนำพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในวิชาการศึกษายังไม่ครอบคลุม อย่างน้อยก็ยังขาดองค์ความรู้ในการอธิบายตำแหน่งหรือความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับสังคม ลักษณะของสังคมที่เป้าหมายการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาจะเป็นไปได้

มีงานวิจัยหลายฉบับที่แสดงความพยายามที่จะรื้อฟื้นพระพุทธศาสนามาใช้ทางการศึกษา เช่น การนำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา การเปรียบเทียบวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉาในการสอนแบบจิตลและฆราวาสธรรมในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 การศึกษาผลของการสอนด้วยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจในการสอนจริยธรรมกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 การศึกษาวิธีสอนของพระพุทธเจ้า (ดูหน้า 87-88) งานวิจัยเหล่านี้ล้วนแต่ให้ความสนใจในการตีความ และประยุกต์ใช้วิธีการในพระพุทธศาสนาใช้ในการศึกษาและทำการวิจัยโดยการถอดวิธีการมาทดลองใช้ในปัจจุบัน สรุปความเห็นของบุคคลในปัจจุบัน และนำมาทดลองใช้ อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยเหล่านี้มิได้ก้าวพ้นไปจากข้อเสนอก่อก้าวมาแล้วข้างต้น ข้อจำกัดทางวิชาการประการหนึ่งในกรณีนี้ก็คือ แม้ว่าข้อความรู้จากการวิจัยเหล่านี้จะยืนยันว่าสามารถใช้วิธีทางพระพุทธศาสนาในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน แต่ก็มีได้อธิบายว่า วิธีการเหล่านั้นก่อให้เกิดผลทางการศึกษาได้อย่างไร อีกนัยหนึ่งก็คือ ข้อความรู้อันนี้ยังขาดส่วนที่เป็นทฤษฎีและส่วนที่เป็นรากฐานของมัน

จากปรากฏการณ์ทางการศึกษาเหล่านี้พอจะกล่าวได้ว่า ปัจจุบันนี้มีแนวคิดทางการศึกษาอยู่สามกระแสที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย คือ แนวคิดกระแสหลัก แนวคิดแรติคอล และแนวคิดในการรื้อฟื้นพระพุทธศาสนาจัดการศึกษา ถ้าพิจารณาในแง่องค์ความรู้แล้ว นับว่า แนวคิดกระแสหลักมีองค์ความรู้เป็นปึกแผ่นที่สุด คือ มีทั้งทฤษฎีและเป็นแนวคิดที่ใช้จริงในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน แต่ข้อความรู้ที่มีอยู่ในแนวคิดนี้ ก็ยังไม่เพียงพอที่จะควบคุมปรากฏการณ์ทางการศึกษาได้หมด อย่างน้อยก็ยังมีขีดจำกัดให้แรติคอลทักท้วงได้ อีกทั้งสองแนวคิดที่เหลือนั้นยังไม่สู้ชัดเจนนัก โดยแรติคอลนั้น แม้จะเป็นแนวโน้มว่าให้ความ

สำคัญต่อการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ การศึกษาที่ไม่ใช่ระบบโรงเรียน แต่ข้อเสนอส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับอธิบายปรากฏการณ์เท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวคิดนี้ยังมีได้มีข้อความรู้ที่ชัดเจนว่าจะบรรลุเป้าหมายการศึกษา (ที่แรติคอลเสนอ) ได้อย่างไร เป็นอันว่ายังมีองค์ความรู้ที่ไม่ครอบคลุมและชัดเจนพอ ส่วนแนวคิดที่รื้อฟื้นพระพุทธศาสนาใช้ในการจัดการศึกษานั้น เสนอเป้าหมายการศึกษาโดยมิได้เสนอวิธีการสู่เป้าหมายนั้นเป็นกลุ่มหนึ่ง และประยุกต์พุทธธรรมด้วย ทฤษฎีการศึกษาปัจจุบันเป็นอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการขยายขอบเขตการประยุกต์ใช้ ทฤษฎีของแนวคิดกระแสหลักเท่านั้น นับว่าแนวคิดนี้ก็ยังมีข้อความรู้ที่ไม่สมบูรณ์อีกเช่นกัน

ถ้าพิจารณาในแง่ระบบการศึกษา เป็นที่เห็นได้ชัดว่า แนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษานั้น ค่อนข้างให้ความสำคัญแก่การศึกษาที่เป็นทางการในระบบโรงเรียนมาแต่ต้น แม้จะมีการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็เป็นไปอย่างค่อนข้างเป็นทางการที่ชัดเจนแก่ผู้พลาดโอกาสที่จะเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ในขณะเดียวกัน พวกแรติคอลก็ได้ชี้ข้อจำกัดของการศึกษาดังกล่าวไว้มาก แต่เนื่องจากข้อเสนอของแรติคอลเองก็ไม่สู้ชัดเจน ทำให้มีการวิเคราะห์ข้อดีและข้อจำกัดของการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาอย่างใหม่ที่แรติคอลเสนอ ในที่สุดก็เกิดแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตที่ผสมผสานการศึกษาอย่างเป็นทางการและอย่างไม่เป็นทางการเข้าด้วยกัน เพื่อช่วยให้บุคคลได้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองตลอดช่วงชีวิตของเขา

ข้อสังเกตในที่นี้ก็คือ ความที่มีองค์ความรู้ที่ค่อนข้างครอบคลุมอยู่เพียงกระแสเดียว คือ แนวคิดกระแสหลัก ทำให้มีแนวโน้มที่เห็นได้ชัดประการหนึ่ง คือ วงวิชาการศึกษาค่อนข้างจะถูกจำกัดให้แก้ปัญหาประยุกต์ใช้ทฤษฎี ตลอดจนแสวงหาข้อความรู้เพียงแนวคิดเดียว ทั้งทำให้ละเลยที่จะสร้างองค์ความรู้ในแนวคิดกระแสอื่นขึ้นมาเป็นทางเลือก ผู้วิจัยเห็นว่าวงการการศึกษาไทยได้ใช้แนวคิดกระแสหลักมานานพอสมควรแล้ว ภายใต้นแนวคิดนี้ก็มีข้อจำกัดอยู่ น่าที่จะพัฒนาองค์ความรู้ในแนวอื่นขึ้นมาบ้าง เพื่อเป็นทางเลือก ทั้งยังอาจเป็นตัวเปรียบเทียบ ประเมินแนวคิด กระแสหลักได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย แต่ก่อนอื่นจะต้องวิเคราะห์รากฐานและ

แม่บทขององค์ความรู้ของแต่ละแนวคิด เพื่อให้สามารถเลือกพัฒนาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทยและให้ประโยชน์สูงสุดทางวิชาการ

รากฐานของแนวคิดทางการศึกษาในประเทศไทย

จากหัวข้อ ปรากฏการณ์ทางการศึกษาไทยในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่ามีแนวคิดทางการศึกษาอยู่ 3 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างเป็นทางการในการจัดการศึกษาไทยปัจจุบัน เนื่องจากได้วางรากฐานมานานปี ทำให้มีทฤษฎีและเทคโนโลยีค่อนข้างชัดเจน แต่แม้กระนั้นก็ยังมีความขัดแย้งทางการศึกษาบางประการที่แก้ไม่ตก ส่วนอีกสองกลุ่มเป็นแนวคิดใหม่ แม้จะมีข้ออธิบายปัญหาการศึกษาอย่างน่าฟัง แต่ก็ยังไม่ชัดเจนพอที่จะนำไปปฏิบัติให้ได้ผลจริง และข้อความรู้เพียงเท่านี้ยังไม่พอที่จะทำให้มั่นใจในการตัดสินใจทางการศึกษา เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดทั้งสามให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในที่นี้ จะพิจารณาให้ลึกลงไปถึงรากฐานทางทฤษฎีของแนวคิดเหล่านี้ โดยจะแบ่งพิจารณาเป็น 3 หัวข้อย่อย คือ แนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาปัจจุบัน แรดิคอล : บทขยายและบทกลับของแนวคิดกระแสหลัก พุทธศาสนา : การสร้างองค์ความรู้จากภูมิหลังอย่างไทย

แนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน

เนื่องจากประเทศไทยได้ใช้แนวคิดกระแสหลักเรื่องแนวคิดเดียวในการจัดการศึกษาและเป็นระบบการศึกษาอย่างตะวันตก ลักษณะของวิทยาการแบบตะวันตกที่ประเทศไทยรับเข้ามาใช้นั้นเกิดขึ้นบนโลกทัศน์แบบโลก ทรรศนะนี้ก่อให้เกิดความเชื่อทางวิชาการที่เป็นลักษณะเด่นอยู่ 2 ประการ คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็น ศาสตร์อันปลอดค่านิยม (Value Free) คือเชื่อว่าวิชาการทั้งหลายเป็นกลางบริสุทธิ์ วิทยาการทางสังคมศาสตร์ก็ตกอยู่ภายใต้ความเชื่อนี้ ตัวอย่างเช่น ในวิชาเศรษฐศาสตร์ ถือว่าระบบเศรษฐกิจไม่เกี่ยวข้องกันโครงสร้างทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรม (วิวัฒน์ชัย อรรถการ 2527 : 12 ; เสน่ห์ จามริก 2510 : 9) สำหรับศาสตร์ทางการศึกษาก็ถือว่าเป็นกลางเช่นกัน

2. ความเชื่อในการแบ่งส่วนย่อย ความเชื่อนี้ปรากฏในรูปของการสร้างควมชำนาญพิเศษ สนใจการวิเคราะห์เฉพาะเรื่อง เฉพาะด้าน เฉพาะสาขา และเฉพาะจุด ตลอดจนการผลิตผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง การสร้างวิชาการเฉพาะสาขา ไม่สู้สนใจความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ (วิวัฒน์ชัย อัตถากร 2527 : 13 ; เสน่ห์ จามริก 2530 : 19)

ความเชื่อที่ว่านี้ มาจากทฤษฎีที่ว่า โลกมีระบบดังกลไกของเครื่องจักร (มีนาฬิกาเป็นต้นแบบของกลไกนี้) และด้วยความเชื่อนี้ ทำให้นิยมถ่ายทอดเทคนิคและวิธีการข้ามวัฒนธรรม โดยมีได้ศึกษาหรือถ่ายทอดรากเงาของเทคนิควิชาการเหล่านั้น ตัวอย่างของทศณะเช่นนี้ได้แก่ คำกล่าวของอริบตีกรมวิชาการในสมัยหนึ่งว่า "สังคมเป็นระบบใหญ่เปรียบได้ดังเครื่องจักรกลในเรื่อนนาฬิกา ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษาและอื่น ๆ ก็คือ ฟันเฟืองขึ้นต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักรกลนั้น แต่ละฟันเฟืองย่อมหมุนรอบตัวเองเป็นจังหวะคล้องจองกัน หากฟันเฟืองตัวใดชำรุดและหยุดเดิน ฟันเฟืองตัวอื่น ๆ ก็หยุดเดินไปด้วย" (อัมพร มีสุข 2518 : 29) ด้วยความเชื่อดังกล่าว นักวิชาการไทยจึงเชื่อในการแสวงหาความรู้และการแก้ปัญหาไปในทำนองเดียวกัน เช่น นิยมแก้ปัญหาโดยแบ่งส่วนย่อย เป็นจุด ๆ โดยคิดว่าถ้าฟันเฟืองแต่ละตัวทำงานดีแล้ว เครื่องจักรใหญ่ก็จะสมบูรณ์ นั่นคือ หากมีความรู้เฉพาะส่วน (ของสังคม) ที่แยกมาพิจารณานั้น ก็จะแก้ปัญหาของส่วนนั้น ๆ ไปได้ และเมื่อแก้ปัญหาได้ทุก ๆ ส่วนก็หมายความว่าแก้ไขได้ทั้งระบบ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2524 : 87)

สิ่งที่จะต้องพิจารณาอีกประการหนึ่งในหัวข้อนี้ก็คือ ข้ออธิบายตำแหน่งของการศึกษาในสังคมของแนวคิดกระแสหลักนี้ แนวคิดกระแสหลักของการศึกษาแผนใหม่นี้ได้ใช้ Equilibrium Theory ในการอธิบายตำแหน่งและบทบาทของการศึกษา โดยอธิบายว่า การศึกษาเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของระบบสังคม (ระบบอื่น ๆ เช่น ระบบเศรษฐกิจ การเมือง ครอบครัว ฯลฯ) ซึ่งต่างพึ่งพาอาศัยและเกี่ยวพันกัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้สังคมไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกัน คือ ความอยู่รอดของสังคมนั้น ๆ นั่นเอง วิวัฒนาการของการศึกษาจะเกิดขึ้นควบคู่และสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ในสังคมนั้น และจะวิวัฒนาการจากสังคมที่มีโครงสร้างแบบง่าย ๆ ไปสู่สังคมที่มีโครงสร้างแบบซับซ้อน การศึกษาจึงเป็นการเตรียมทรัพยากรมนุษย์ให้มีความสามารถในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและ

มุ่งเน้นการจัดความเหลื่อมล้ำของสังคม โดยพยายามรักษาสมดุลของสังคมไว้ โดยให้ผู้เรียนได้รับความเสมอภาคในการศึกษาและเนื้อหาที่เรียน โดยเฉพาะในแง่ของการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม วิธีการสร้างความเสมอภาคและรักษาสมดุลก็คือ

1. การเปิดสถาบันการศึกษาจำนวนมาก เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลให้บุคคลในสังคมมีสิทธิเสมอภาคในการศึกษา อันเป็นความเสมอภาครายบุคคล ทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าเรียนในสถาบันการศึกษาใดก็ได้
2. การเปิดระดับและสาขาของการศึกษาให้มาก เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลได้พิจารณาเลือกเรียนตามความสามารถ ความถนัด ความสนใจ และทรัพยากรส่วนบุคคลของเขา อันเป็นความเสมอภาคส่วนบุคคล นั่นคือ สังคมต้องจัดสนองความต้องการในการศึกษาของแต่ละบุคคลได้อย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้ Equilibrium Theory ยังพิจารณาว่า การลงทุนทางการศึกษานั้น ถ้าลงทุนมากผลตอบแทนที่ได้ย่อมมากขึ้นด้วย นั่นคือ คุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษาย่อมดีขึ้นด้วย อันทำให้เกิดการลงทุนทางการศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะในประเทศด้อยพัฒนา เพราะคิดว่าการศึกษจะทำให้ประเทศสามารถปรับตัวได้เท่ากับประเทศที่พัฒนาแล้ว รวมทั้งการยอมรับเอาแนวคิดด้านต่าง ๆ ของประเทศพัฒนาแล้วเหล่านั้นมาปฏิบัติ พวกนี้มองตำแหน่งของการศึกษาในสังคมว่าเป็นตัวกลางที่นำไปสู่การพัฒนาประเทศ เมื่อผลผลิตทางการศึกษามีคุณภาพก็ย่อมทำให้การพัฒนาประเทศในสาขาอื่นมีคุณภาพไปด้วย

เทคโนโลยีทางการศึกษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันก็เกิดขึ้นบนกระแสความคิดเดียวกัน โดยเริ่มต้นจากการใช้เพื่อปรับปรุงงานและปรับธรรมชาติให้เข้ากับความต้องการของมนุษย์ และมีความเชื่อกันโดยทั่วไปว่า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะทำให้มนุษย์สุขสบายขึ้น (ลิปนันท์ เกตุทัต 2523 : 97 ; วิจิตคงพูล 2520 : 93) ต่อมาเทคโนโลยีก็พัฒนาซับซ้อนขึ้นเรื่อย ๆ ตามการขยายตัวของวิทยาการทางวิทยาศาสตร์ที่อธิบายความจริงด้วยการแยกแยะส่วนย่อยและข้อมูลเชิงประจักษ์ (ที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า) แนวคิดนี้ทำให้แยกจิตกับวัตถุออกจากกันโดยสิ้นเชิง วัตถุ (รวมทั้งเทคโนโลยี) จึงเป็นสิ่งที่ว่างจากคุณค่า และคิดว่าคุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์จัดสรรขึ้น เคส์คาร์ตและเบคอนเป็นตัวอย่างของ

ความคิดเช่นนี้ (วีระ สมบูรณ์ 2528 : 96)

อาจกล่าวได้ว่า การใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการแก้ปัญหาการศึกษาในปัจจุบันนี้ เป็นเพียงการแก้ปัญหาเชิงวิธีการทำนองเดียวกับการใช้เทคโนโลยีที่เคยมา ปัญหาคงจะหมดไปได้ถ้าเป็นปัญหาเชิงวิธีการ แต่คงไม่ช่วยอะไรถ้านำไปแก้ปัญหาระดับทฤษฎี ทั้งยังทำให้สภาพปัญหาซับซ้อน สับสนยิ่งขึ้น ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อ *ปรากฏการณ์ทางการศึกษาไทยปัจจุบัน* ส่วนการที่แนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาไทยปัจจุบันจะมีปัญหาระดับทฤษฎีว่าอย่างไรนั้น จะได้พิจารณาในหัวข้อ *แม่บททางความรู้ของวิทยาการปัจจุบัน*

แรติคอล : บทขยายและบทกลับของแนวคิดกระแสหลัก

แนวคิดอย่างแรติคอลนั้น มาจากนักทฤษฎี และนักปฏิบัติหลายสาขา มีแนวคิดกระจายหลายแนวทางก็จริง แต่ลักษณะเด่นของแรติคอลส่วนใหญ่ คือ ใช้ Conflict Theory อธิบายสังคม ในที่นี้ จึงจะใช้ทฤษฎีนี้วิเคราะห์รากฐานความคิดของกลุ่มความคิดนี้

Conflict Theory อธิบายว่า สังคมประกอบด้วย ความขัดแย้ง (contradiction) และการกดขี่ขูดรีด (Exploitation) ซึ่งความขัดแย้งเหล่านี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคม ในที่สุดความขัดแย้งนี้มีทั้งความขัดแย้งระหว่างชนชั้นในสังคม และการแสวงหาผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจต่อประเทศบริวาร ทฤษฎีนี้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดที่มีอิทธิพลสำคัญต่อระบบอื่น ๆ เช่น ระบบอุดมการณ์ ระบบการเมือง แม้ว่าในบางครั้งระบบเหล่านั้นอาจมีอิทธิพลย้อนกลับมากำหนดระบบเศรษฐกิจได้

เมื่อเปรียบเทียบคำอธิบายระบบการศึกษาของแนวคิดกระแสหลักทางการศึกษาในปัจจุบัน และแนวคิดใหม่ของแรติคอลที่วิเคราะห์ตำแหน่งของการศึกษาในสังคม ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น อาจสรุปได้ว่า แนวคิดของสองกลุ่มนี้อาศัยทฤษฎีทางสังคมแตกต่างกัน ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการศึกษา แต่ถ้าพิจารณาโดยสาระแล้วจะเห็นว่า แท้จริงแล้วทั้งสองแนวคิดนี้ มีความเชื่อพื้นฐานในหลักใหญ่ ๆ ไม่แตกต่างกัน (ดูแผนภูมิ 1 หน้า 30) เพียงแต่ตกลงกันไม่ได้ใน

ประเด็นปลีกย่อยบางประการ ประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงเสมอ ได้แก่ เรื่อง เสรีภาพ เรื่องสิทธิในการถือครองอำนาจและโภคทรัพย์ พอดีประมวลความ- สอดคล้องและความขัดแย้งของแนวคิดทั้งสอง ได้ดังนี้

ความสอดคล้อง

แนวคิดทั้งสองต่างพัฒนามาจากแนวคิดแบบวัตถุนิยม (Materialism) ที่มีความเชื่อในเรื่องความเป็นกลางของศาสตร์ต่าง ๆ อธิบายความจริงด้วยการ แยกแยะส่วนย่อยและข้อมูลเชิงประจักษ์ เมื่อปรับเข้าเป็นทฤษฎีทางสังคมแล้ว ทั้งสองแนวคิดจึงมองตรงกันว่า การศึกษาเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคม ซึ่ง ต่างพึ่งพาอาศัยเกี่ยวพันกัน โดยมีจุดหมายที่จะทำให้สังคมอยู่รอด

ความแตกต่าง

ความแตกต่างของแนวคิดทั้งสองเกิดจากข้อสมมติเกี่ยวกับลักษณะของ ระบบสังคมที่แวดล้อมระบบการศึกษาอยู่ รวมทั้งตัวการศึกษาเองด้วย โดยกลุ่ม แนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาปัจจุบัน มีข้อสมมติว่า สังคมมีความสมดุล และการศึกษาเป็นกลาง จึงเป็นเครื่องมือที่ดีในการทำหน้าที่ธำรงความสมดุลนั้น ไว้ ด้วยเหตุนี้พวกนี้จึงมองการศึกษาว่าให้ความเสมอภาคแก่ทุกคน ทุกคนสามารถ เรียนได้ตามเอกัตภาพ และการศึกษาทำหน้าที่หล่อหลอมถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่ ผู้เรียน แต่กลุ่มเรดิคอล มีข้อสมมติว่า สังคมนั้นมีความขัดแย้งกชี่อยู่ภายในตัว มีความเหลื่อมล้ำ ผู้ได้เปรียบและมีอำนาจมากกว่าจึงใช้เครื่องมือ (ที่เป็นกลาง) ในการธำรงความได้เปรียบของตนไว้ให้มั่นคง การศึกษา (ซึ่งเป็นศาสตร์อัน ปลอดภัยค่านิยม) จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือหล่อหลอมผู้เสียเปรียบให้ยอมรับความเสีย- เปรียบของตน และเห็นด้วยว่ากลุ่มผู้ได้เปรียบมีความชอบธรรมที่จะอยู่ในฐานะนั้น

โดยรากฐานความคิดแล้ว ทั้งแนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษา ปัจจุบันและแนวคิดเรดิคอล ต่างก็เป็นกลุ่มความเชื่อเดียวกัน คือเชื่อในความ- เป็นจริงอย่างวิทยาศาสตร์ ทั้งสองกลุ่มจึงอธิบายสังคมอย่างเดียวกัน เช่น ระบบ การศึกษาเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งในสังคม โดยเกี่ยวพันกับระบบอื่น ๆ ด้วย ระบบการศึกษาก็ทำหน้าที่กล่อมเกลาสมาชิกในสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่สังคม

ต้องการ เพียงแต่กลุ่มแนวคิดกระแสหลักมองสังคมมนุษย์เป็นกลุ่มเดียว (อาจเห็นเฉพาะกลุ่มของตน) ส่วนกลุ่มเรดิคอลพัฒนาคำอธิบายขึ้นท่ามกลางทฤษฎีของกลุ่มแรก และมองเห็นว่าสังคมมนุษย์ประกอบด้วยคนมากกว่าหนึ่งกลุ่ม อย่างน้อยก็มีสองกลุ่ม คือ กลุ่มได้เปรียบและกลุ่มเสียเปรียบในการถือครองและได้มาซึ่งอำนาจและโภคทรัพย์ ด้วยลักษณะนี้กล่าวได้ว่าแนวคิดเรดิคอลเป็นบทขยายของแนวคิดกระแสหลักที่มีอยู่เดิม

ในแง่การถือครองและได้มาซึ่งวัตถุของคนในสังคมแล้ว ทั้งกลุ่มแนวคิดกระแสหลัก และเรดิคอลสนใจตรงกัน แต่เนื่องจากกลุ่มแรกให้ความหมายสังคมในขอบเขตที่แคบกว่า และเห็นว่าสังคมมีภาวะสมดุล จึงเห็นว่าการศึกษาที่เป็นอยู่นั้นเหมาะสมดีแล้ว ในขณะที่กลุ่มเรดิคอลมองสังคมว่าประกอบด้วยคนอย่างน้อยสองกลุ่ม เมื่อเปรียบเทียบการได้มาและการถือครองโภคทรัพย์ก็พบว่า ไม่เท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้เมื่ออธิบายการศึกษา จึงอธิบายว่า การศึกษาที่เป็นอยู่นั้นเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มได้เปรียบ ในอันที่จะให้ผู้ได้เปรียบอยู่แล้วนั้นมีความชอบธรรมในการดำรงฐานะนั้นต่อไป แต่ความจริงทุกคนในสังคมมีสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน (รวมทั้งสิทธิประโยชน์ที่มนุษย์พึงได้ด้วย) เมื่อพิจารณาต่อไปว่า มนุษย์นั้นวางแผนสิทธิประโยชน์ก็จะเห็นว่า คำอธิบายของเรดิคอลเรียกร้องให้ใช้การศึกษาเพื่อตั้งสิทธิประโยชน์ให้แก่ผู้เสียเปรียบ ซึ่งเป็นการรื้อถอนสิทธิประโยชน์อันเคยได้ของฝ่ายได้เปรียบไปโดยอัตโนมัติ โดยนัยนี้ คำอธิบายของเรดิคอลเป็นบทกลับของกลุ่มแนวคิดกระแสหลัก

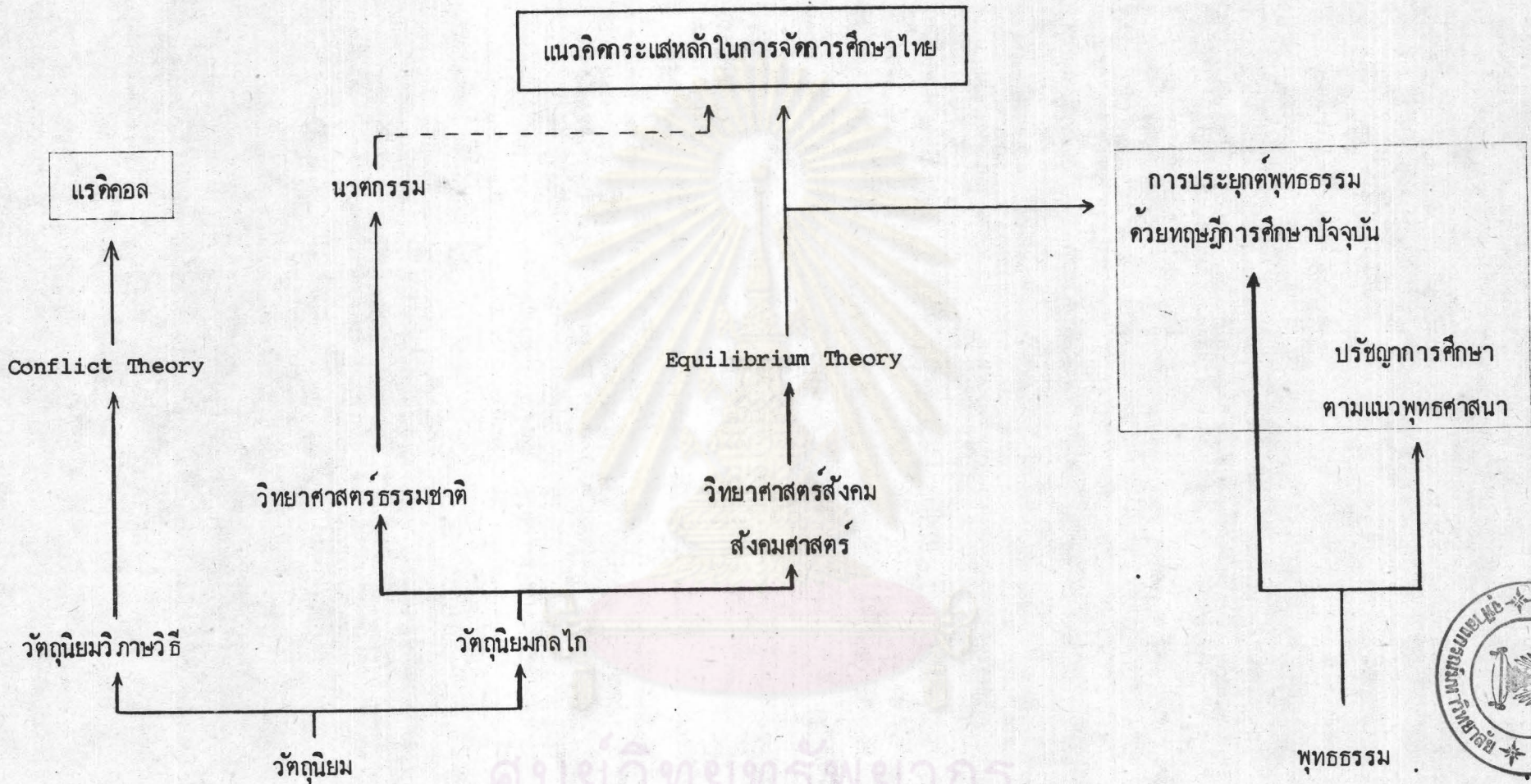
พุทธศาสนา : การสร้างองค์ความรู้จากภูมิหลังอย่างไทย

แนวคิดนี้มีที่มาแปลกไปจากแนวคิดข้างต้นตรงที่นักวิชาการไทย โดยเฉพาะนักวิชาการทางการศึกษา พิจารณาเห็นว่า พุทธศาสนาเป็นขุมแห่งภูมิปัญญาที่สำคัญแหล่งหนึ่งของไทย และสามารถประยุกต์พุทธธรรมให้เข้ากันได้กับสถานการณ์ทางการศึกษาในปัจจุบันด้วย เมื่อวิเคราะห์ความโน้มเอียงของความเชื่อทางการศึกษาแล้ว พวกที่สนใจประยุกต์พุทธธรรมด้วยทฤษฎีทางการศึกษาในปัจจุบัน น่าจะมีความเชื่อเช่นเดียวกับกลุ่มแนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน คือ มีความเชื่อในเรื่องของความเป็นศาสตร์อันปลอดภัยอันนิยม การอธิบายความจริงอย่างแบ่งแยกย่อยด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ความมีระบบกลไกของ

ปรากฏการณ์ กล่าวให้สั้นก็คือ เป็นความเชื่อแบบวัตถุนิยม (Materialism) ส่วนพวกที่เสนอเป้าหมายของการศึกษานั้นยังกล่าวให้ชัดไม่ได้ว่ามีความเชื่อพื้นฐานอย่างไร แต่ถ้าพิจารณาเปรียบเทียบเป้าหมายที่กลุ่มนี้เสนอกับเป้าหมายของการศึกษาในปัจจุบัน (การศึกษาเพื่อความเป็นอิสระจากกิเลส เปรียบเทียบกับการศึกษาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม) ก็พอจะกล่าวได้ว่ากลุ่มแนวคิดทางพระพุทธศาสนา กลุ่มนี้มีปรัชญาการศึกษาแตกต่างไปจากแนวคิดทางการศึกษาในปัจจุบัน แต่เนื่องจากข้อเสนองของกลุ่มนี้ก็ยังไม่ชัดเจน โดยเฉพาะการอธิบายว่า ปรัชญาการศึกษาตามความคิดของกลุ่มนี้เป็นอย่างไร และแตกต่างจากปรัชญาการศึกษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันอย่างไร (ดูแผนภูมิ 1 หน้า 30)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 1 รากฐานทางทฤษฎีของแนวคิดกระแสหลักและทางเลือกทั้งสองในการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณารากฐานความคิดของทั้งสามแนวคิดแล้ว จะเห็นว่ามีส่วนคล้ายกัน เช่น แรดิคอลอธิบายความจริงอย่างวัตถุ เช่นเดียวกับแนวคิดกระแสหลักเพียงแต่มองในแง่มุมที่กว้างออกไป ส่วนพุทธศาสนานั้นแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เชื่อทำนองเดียวกับแนวคิดกระแสหลัก และกลุ่มที่มีความเชื่อแตกต่างออกไป ในขณะที่กลุ่มแนวคิดทางพระพุทธศาสนาทั้งสองกลุ่มเห็นตรงกันในเรื่องการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นของตัวเองขึ้นมาแทนการหยิบยืมมาจากสังคมอื่น การพิจารณาแต่เพียงเท่านี้ยังไม่ลึกซึ้งพอ แท้จริงแล้วในการตรวจสอบว่าวิทยาการใดสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้นั้น ต้องพิจารณาในระดับแม่บทของวิทยาการดังกล่าวเท่านั้น ดังนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณาให้ชัดเจนลงไปอีกก็คือ ข้อจำกัดทางทฤษฎีของแนวคิดกระแสหลักทางการศึกษาในปัจจุบัน ถ้าไม่มีข้อจำกัดก็น่าจะแก้ไขปัญหาเชิงเทคนิคต่อไป คือ เลือกใช้แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมทางการศึกษา และแนวคิดในการประยุกต์พุทธศาสนา ด้วยทฤษฎีการศึกษาปัจจุบัน แต่ถ้ามีข้อจำกัดอยู่ก็จะต้องแสวงหาองค์ความรู้ในแนวคิดอื่นเพื่อเป็นทางเลือกไว้บ้าง

การพัฒนาภูมิปัญญาอย่างไทย

ถ้าจะพิจารณาลักษณะของวิทยาการให้ถึงแก่นแล้ว จะต้องพิจารณาในระดับข้อสมมติเบื้องต้นและแม่บทของวิทยาการเหล่านั้น หัวข้อนี้จึงจะพิจารณาข้อจำกัดของความคิดพื้นฐานของวิทยาการปัจจุบันอันนำไปสู่ความจำเป็นในการสร้างองค์ความรู้อย่างใหม่ขึ้น และจะพิจารณาในแง่การสร้างองค์ความรู้ที่เป็นของตัวเองสำหรับประเทศไทย ตลอดจนขั้นตอนและวิธีการในการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ โดยจะแบ่งพิจารณาเป็น 3 หัวข้อย่อย คือ แม่บททางความรู้ของวิทยาการปัจจุบัน การประยุกต์และตามอย่างวิทยาการจากต่างประเทศ และวิถีแห่งการพัฒนาองค์ความรู้

แม่บททางความรู้ของวิทยาการปัจจุบัน

แม่บททางความรู้ของวิทยาการปัจจุบัน ได้แก่ แม่บทของทฤษฎีแบบวิทยาศาสตร์ การเติบโตของวิทยาศาสตร์นั้นมี 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ ช่วงแรกเป็นการสถาปนาแม่บท (Paradigm) เป็นช่วงที่สร้างหลักพื้นฐานบางประการและช่วงที่สอง เป็นช่วงลงรายละเอียดบนหลักพื้นฐานนั้น ช่วงนี้เป็นช่วงที่วิทยาศาสตร์

เติบโตอย่างรวดเร็ว โดยศึกษาวิจัยเพื่อแก้ปัญหาปลีกย่อย เช่น การขยายทฤษฎี การทดสอบทฤษฎี โดยที่นักวิทยาศาสตร์รุ่นนี้ไม่ต้องสนใจข้อสมมติหลักเหล่านั้น และอาจลืมนึกไปด้วยว่านั่นคือความจริงไปแล้ว การพัฒนาความรู้ช่วงนี้ดำเนินไปในลักษณะ *สงร่อง* จนกว่าจะถึงช่วงหนึ่งที่แม่บทเดิมไม่สามารถใช้การได้อีกต่อไป ก็จะถึงจุดที่สถาปนาแม่บทใหม่

ข้อสมมติหลักข้อหนึ่งที่เป็นแม่บทของวิทยาศาสตร์และมีอิทธิพลต่อวิชาการสาขาต่าง ๆ (รวมทั้งวิชาการศึกษาดด้วย) ในปัจจุบัน ก็คือ ข้อสมมติที่ถือเอาว่า เนื้อที่ของสิ่งต่าง ๆ ในแต่ละขณะเป็น *สิ่งจริง* และถือว่าการอธิบายนอกเหนือจากสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ และไม่ใช่ *สิ่งจริง* ด้วยข้อสมมตินี้ทำให้มนุษย์สามารถแยกแยะสิ่งต่าง ๆ และตีกรอบพิจารณาในบางแง่ เมื่อนำแนวคิดนี้มาอธิบายมนุษย์จึงเป็นธรรมชาติอยู่เองที่จะต้องแยกจิตออกจากวัตถุ และไม่ยอมรับการมีอยู่ของจิตและเมื่อนำแนวคิดนี้ไปอธิบายวัตถุก็จะเห็นว่า วัตถุเป็นสิ่งที่ว่างจากคุณค่า (คุณค่าอาจมีได้ถ้ามนุษย์กำหนดขึ้น) แม่บทนี้เบ่งบานอย่างมั่นคงเมื่อนิวตันอธิบายการทำงานของจักรวาลและสิ่งต่าง ๆ ด้วยการตีกรอบแล้วแยกแยะ *มวล* ออกเป็นส่วน ๆ ซึ่งทำงานไปอย่างอัตโนมัติ ประดุจกลจักรของนาฬิกา จากนั้นเป็นต้นมาก็มีแนวคิดในการอธิบายสังคมอย่างแบ่งซอยส่วนย่อยและการทำหน้าที่ของแต่ละส่วน (ดังปรากฏในแนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบันและแนวคิดของแรติคอล) โดยที่ภาพของมนุษย์และสังคมก็คือ ภาพจำลองของจักรกล เช่น การแบ่งอำนาจทางการเมือง กลไกการตลาดทางเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ในสังคมวิทยา จิตวิทยา นฤติกรรมศาสตร์ วิธีวิทยาการวิจัย ลัทธิ Positivism ตลอดจนจิตวิทยานิยมวิภาษวิธี

การพัฒนาความรู้ในสาขาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ถือได้ว่าอยู่ในช่วงที่สองของการเติบโตทางวิทยาศาสตร์ วิทยาการในประเทศไทยก็อยู่ในช่วงนี้ด้วย ด้วยเหตุนี้ วงวิชาการไทยจึงสนใจปัญหาเทคนิคเฉพาะมากกว่าการตั้งคำถามต่อสมมติฐานหลักที่อยู่เบื้องหลังเทคนิควิธีเหล่านั้น (วิวัฒน์ชัย อรรถจักร 2527 : 13) แม้แต่วิจัยทางการศึกษาก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ส่วนใหญ่สนใจแสวงหาข้อความรู้ที่ตอบคำถามว่าทำอย่างไร หรือวิธีการใดที่มีประสิทธิภาพที่สุด (วิทย์วิศทเวทย์ 2527 : 37) ความเชื่อเหล่านี้นับว่าไม่เหมาะสมและไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง โดยเฉพาะในสังคมศาสตร์ ที่แท้แล้วปรากฏการณ์ทางสังคมมี

ความเกี่ยวพันต่อเนื่องกันไปมา ทั้งมนุษย์ก็ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยระบบจักรกล และกฎแห่งความน่าจะเป็น ระบบอย่างมนุษย์นั้นเป็นระบบที่ปรับเปลี่ยนตัวเองได้ การแก้ปัญหาและการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์บนพื้นฐานความเชื่อแห่งการแบ่งส่วนย่อยและตีกรอบจึงไม่ช่วยให้ปัญหาหมดไป และไม่ช่วยให้ได้ความรู้ที่นำไปปฏิบัติจริงได้สมบูรณ์ ทั้งยังอาจผูกปมปัญหาและเงื่อนไขทางวิชาการให้ซับซ้อนยิ่งขึ้นไปได้

ไม่ใช่แต่เฉพาะวิทยาการทางสังคมศาสตร์เท่านั้น แม้แต่ในสาขาวิทยาศาสตร์เองก็มีการตั้งคำถามต่อข้อสมมติหลักนี้แล้ว เริ่มที่สาขาฟิสิกส์และกำลังแพร่เข้าสู่สาขาอื่น ๆ เช่น Capra เขาเห็นว่า การอธิบายความจริงด้วยการแยกแยะและตีกรอบนั้นไม่น่าจะถูกต้อง โลกมิได้เป็นระบบอย่างกลไกของเครื่องจักร แต่สิ่งต่าง ๆ น่าจะมีความเป็นกระแสต่อเนื่อง โดยสรุปก็คือแม่บทของวิทยาการในปัจจุบันมีข้อจำกัดเชิงทฤษฎีอยู่ในตัวของมันเองในสองประเด็นใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ 1) ข้อสมมติหลักที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้นั้น เป็นข้อสมมติที่มีข้อแย้งว่าคงจะไม่ตรงกับความเป็นจริงแท้ของโลกและปรากฏการณ์ 2) แม้จะยอมรับว่าแม่บทดังกล่าวใช้ได้ ก็คงใช้ได้เฉพาะในการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับวัตถุ (เช่น การศึกษามนุษย์อย่างชีวภาพในสาขาแพทยศาสตร์) แต่ถ้าจะนำมาพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม (เช่น การศึกษาที่พัฒนามนุษย์อย่างมีความคิดความรู้สึก) คงไม่สู้จะเหมาะสมและบัดนี้ น่าจะมีการทบทวนความถูกต้องของแม่บทดังกล่าวนี้

การประยุกต์และตามอย่างวิทยาการจากต่างประเทศ

นับตั้งแต่ประเทศไทยจัดการศึกษา *แผนใหม่* ที่คลี่คลายมาเป็นการศึกษาในปัจจุบันโดยใช้ระบบการศึกษาและวิทยาการจากต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศตะวันตกนั้น มีผลให้วิชาการแทบทุกสาขาที่ใช้อยู่ในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากประเทศแม่แบบ ในลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นความรู้สำเร็จรูป ที่ไม่สู้จะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ดังได้กล่าวไว้ข้างแล้วในหัวข้อความเป็นมาและสภาพการจัดการศึกษาไทยปัจจุบัน

นอกจากนี้ การประยุกต์และตามอย่างฝรั่งดังกล่าวก็ได้ศึกษาจนเข้าใจหลักวิชาอย่างถึงแก่น ส่วนใหญ่เป็นการ นำเข้า วิทยาการเฉพาะส่วนที่เป็นทักษะวิธีการ และไม่สู้สนใจปรัชญากรอบความเชื่อที่เป็นรากฐานของวิทยาการนั้น ทั้งไม่สนใจอุดมการณ์ที่แฝงอยู่เบื้องหลังวิทยาการเหล่านั้นด้วย กล่าวได้ว่าเป็นการรับเข้ามาแต่องค์ความรู้ในส่วนผลหรือส่วนปลาย โดยมีได้มีการตรวจสอบถึงรากเหง้าขององค์ความรู้นั้น สภาพเช่นนี้ ทำให้เกิดสภาวะครึ่ง ๆ กลาง ๆ ในวงวิชาการไทย คือ จะเป็นวิชาการต่างประเทศก็ไม่ใช่ เป็นไทยก็ไม่เชิง (เจนนท์ จามริก 2530 : 8 ; ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ ม.ป.ป. : 9) เป็นอันว่าสภาพวิชาการของประเทศเช่นนี้ ส่วนใหญ่มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่ามุ่งสร้างองค์ความรู้ที่ใช้ได้จริงในสังคมไทย สภาพเช่นนี้ก่อปัญหาไม่น้อยในการนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติจริง (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2523 : 78) จนถึงกับมีคำกล่าวว่าการศึกษาไทยมีหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งระบบ ไม่สอดคล้องให้คนรู้จักแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตจากเงื่อนไขและสภาพที่เป็นอยู่จริง ไม่รู้เรื่องเมืองไทย และสังคมไทยเท่าที่ควร ยิ่งเรียนสูงก็ยิ่งขาดความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมเดิมของตน ในที่สุดก็ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นของผู้มีการศึกษา เป็นต้น (วีระ บำรุงรักษ์ 2529 : 11-12)

แม้ว่าองค์ความรู้ที่รับจากต่างประเทศ จะสอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมไทยก็ยังคงไม่ควรรับเข้ามา โดยเฉพาะวิชาการทางสังคมศาสตร์เพราะวิทยาการทางสังคมศาสตร์มีข้อสิ่งที่ปราศจากพันธนาการของคุณค่าใด ๆ (Value Free) ความจริงแล้ววิทยาการเหล่านั้นได้แฝงไว้ด้วยเป้าหมาย ค่านิยมหรืออุดมการณ์บางอย่างไว้ การรับวิทยาการเข้ามาใช้จึงเท่ากับการยอมตัวไปสู่เป้าหมายที่วิทยาการเหล่านั้นพาไป โดยผู้ใช้ไม่รู้ตัว (มารค ตามไท 2530 : 159) นอกจากนี้ ถ้าพิจารณาในแง่ความเป็นชาติเอกราชก็ยังมีเหตุผลหนักแน่นขึ้น ในการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นของตนเองอย่างแท้จริง เพราะวิทยาการของประเทศใด ๆ ย่อมมีปรัชญา หลักการและวิธีการที่เป็นประสบการณ์ของประเทศนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนด้วยวิทยาการเหล่านี้ ก็มักจะมีรู้ความสามารถที่จะสนองความต้องการของสังคมตะวันตกได้ดี การศึกษาในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการศึกษาที่ช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมของประเทศแม่แบบให้แข็งแแกร่งยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็ทำให้วัฒนธรรมไทยอ่อนเปลี้ยลงทีละน้อยและล่มสลายไปในที่สุด นั่นก็คือ การเป็นอาณานิคมทางปัญญาของประเทศเหล่านั้น นับเป็น

การถ่ายแพ้นทางวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง (วีระ บำรุงรักษ์ 2529 : 11-12)

โดยเนื้อแท้แล้ว ไม่ว่าจะเพียรพยายามปานใด การลอกเลียนก็คงทำได้อย่างครึ้ง ๆ กลาง ๆ ดังเคยมาแล้ว เพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมของไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอยู่มาก และแตกต่างจากประเทศตะวันตกมากเช่นกัน คงจะเป็นไปไม่ได้ที่จะรับเอาแนวคิดและวิธีการทางการศึกษาของประเทศเหล่านั้นทั้งระบบ อินเดีย จีน และประเทศอาณานิคมทั้งหลายเป็นตัวอย่างให้เราเห็นความเป็นไปไม่ได้นี้ วัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่เหมาะสมสำหรับคนไทย การที่จะรับแนวคิดจากระบบวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามา จะต้องมีการกลั่นกรองเลือกสรรเป็นอย่างดีเสียก่อน ที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้ที่อยู่ในฐานะผู้ร่วมกลั่นกรองนั้นต้องรู้จักวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี (วารุณี โอสธารมย์ 2524 : 13) จะต้องมีความรู้ความเข้าใจสิ่งที่มีอยู่เดิมและเข้าใจสิ่งที่จะรับเข้ามาด้วย เฉพาะเรื่องทางการศึกษานั้น น่าจะมีการศึกษาลักษณะของการศึกษาที่เป็นวัฒนธรรมไทยให้ชัดเจนเป็นหลักเสียก่อน ก่อนที่จะซึมซับวิชาการศึกษาของแนวคิดอื่นเข้ามา จึงเป็นการดีอย่างยิ่งถ้าจะได้บุกเบิก ไปถึงพรมแดนความรู้ในพระพุทธศาสนา

วิถีแห่งการพัฒนาองค์ความรู้

การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ ย่อมเนื่องมาจากทรรศนะในการมองโลกและชีวิตของผู้นั้น เช่น ชาวจิตนิยมย่อมจัดการศึกษาเพื่อเข้าสู่โลกจิตอมตะ ชาววัตถุนิยมย่อมจัดการศึกษาเพื่อความพรั่งพร้อมทางวัตถุ ทฤษฎีและปฏิบัติการทางการศึกษาใดก็ย่อมอนุโลมตามมติเกี่ยวกับโลกแห่งความเป็นจริง ชีวิตที่ดีตามทรรศนะนั้น (วิทย์ วิศทเวทย์ 2523 : 34) ด้วยเหตุนี้ ถ้าจะจัดการศึกษาตามทัศนะใด ก็น่าที่จะทำความเข้าใจการศึกษาด้วยทรรศนะแห่งการมองโลกและชีวิตที่เป็นสายธารแห่งความคิดกระแสเดียวกัน ในเรื่องการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาก็เช่นกัน แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นเรื่องราวที่เรารู้จักกันดีและเป็นที่ยอมรับในการจัดการศึกษาของไทยแต่เดิมา แต่เนื่องจากในสมัยหลังนี้การใช้พุทธธรรมในการจัดการศึกษาของไทยได้แคบตีบไปมาก มีลักษณะเป็นการสืบทอดรูปแบบมากกว่าการวิเคราะห์จนเข้าใจหลักธรรมและนำมาปฏิบัติให้ได้ผลหรือมิฉะนั้นก็เป็นการนำหลักธรรมไปใช้ในความมุ่งหมายอื่น การรื้อฟื้นสาระและวิธีการทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาเพื่อจัดการศึกษาในปัจจุบัน จึงถือว่าเป็นของใหม่

ซึ่งต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ต้องมีการวิเคราะห์ว่าอะไรเป็นตัวแท้ของพระพุทธศาสนา (พระศรีวิสุทธิโมลี 2519 : 147) โดยวิเคราะห์ตั้งแต่ทรรคนะในการมองโลกและชีวิตที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษา จากนั้นวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ของกิจกรรมทางการศึกษาภายใต้ทรรคนะดังกล่าว แล้ววิเคราะห์ความกลมกลืนของกิจกรรมนั้น (วิทย์ วิศทเวทย์ 2527 : 45) เพื่อสร้างภาพรวมเกี่ยวกับการศึกษาตามทรรคนะของพระพุทธศาสนาขึ้นอย่างมองเห็นความกลมกลืนเนื่องสัมพันธ์กัน ระหว่างองค์ประกอบและกระบวนการของการศึกษา (บรรจง จันทรลา 2522 : 33) เมื่อได้ข้อความรู้เหล่านี้แล้ว จึงจะพิจารณาว่าจะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาได้หรือไม่ ในเป้าหมายใด อย่างไร และในขอบเขตใด จากนั้นจึงจะมาถึงการแสวงหาวิธีการที่มีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับบทบาทของการศึกษาที่เลือกแล้วต่อไป ดังนั้น ในการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา น่าจะมีลำดับในการแสวงหาความรู้ โดยตอบคำถามต่อไปนี้ตามลำดับ

1. พระพุทธศาสนาอธิบายโลกและชีวิตว่าอย่างไร ชีวิตที่สมบูรณ์ในทรรคนะของพระพุทธศาสนา คือภาวะอย่างไร
2. การศึกษาในทรรคนะของพระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างไร และมีเป้าหมายอย่างไร
3. การศึกษาในทรรคนะของพระพุทธศาสนามีลักษณะและโครงสร้างอย่างไร จึงมีบทบาทดังกล่าวได้
4. (เลือกว่า) จะใช้การศึกษาตามทรรคนะของพระพุทธศาสนาในการจัดการศึกษาในปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร จะใช้เกณฑ์อะไรในการประเมินทางเลือกนี้
5. จะมีวิธีการอะไรที่มีประสิทธิภาพในการใช้หรือประยุกต์ใช้การศึกษาตามทรรคนะของพระพุทธศาสนา (ถ้าเลือกข้อ 4)
6. จะดำเนินการประยุกต์ ทดลองใช้อย่างไรจึงจะได้วิธีการที่มีประสิทธิภาพที่สุด

จากหัวข้อ *ปรากฏการณ์ทางการศึกษาไทยในปัจจุบัน* จะเห็นว่าการรื้อฟื้นพระพุทธศาสนาขึ้นมาจัดการศึกษาในปัจจุบันนั้น ได้เสนอให้ใช้เป้าหมายการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา และเลือกพุทธธรรมขึ้นมาประยุกต์ด้วยทฤษฎีการศึกษาปัจจุบัน โดยมีความโน้มเอียงว่าไม่ลืมนใจการตอบคำถามข้างต้น 3 ข้อแรก

เฉพาะข้อหนึ่งนั้น มีผู้อธิบายไว้ก็จริง แต่ข้ออธิบายนั้นมีความมุ่งหมายเฉพาะอย่างอื่น (เช่น เพื่อแสดงทฤษฎีความจริงในพระพุทธศาสนาเพื่อเปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตก) มิได้อธิบายอย่างมีความหมายทางวิชาการศึกษา กล่าวได้ว่า ยังไม่มีข้อความรู้เกี่ยวกับการศึกษาในทรรศนะของพระพุทธศาสนา จะมีก็แต่การตีความพระพุทธศาสนาด้วยแนวคิดทางการศึกษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังไม่มีข้อความรู้ใดที่บรรยายลักษณะของสังคมที่การศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาจะดำเนินไปได้ ทั้ง ๆ ที่ระบบการศึกษามีได้เป็นระบบอิสระเอกเทศจากสังคม ภาวะเช่นนี้อาจนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้เรื่องนี้ที่ไม่สู้รัดกุม และอาจนำไปสู่ความคลาดเคลื่อนได้ในที่สุด

การสืบค้นในสามข้อแรก จะทำให้ได้ลักษณะของการศึกษาที่เกิดขึ้นจากโลกทัศน์และชีวทัศน์ในพระพุทธศาสนาจริง ๆ ข้อความรู้นี้จะช่วยในการเลือก (ในข้อ 4)ว่าจะใช้การศึกษานี้หรือไม่ โดยพิจารณาจากบทบาทของการศึกษาในสังคม เพราะการศึกษาเป็นกิจกรรมอันหนึ่งที่สังคมได้จัดขึ้น เพื่อช่วยให้สังคมบรรลุเป้าหมาย ถ้าสังคมมีเป้าหมายเป็นคนละอย่างกับพระพุทธศาสนา ก็ไม่น่าจะใช้การจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาได้ และถ้าจะประยุกต์ก็คงต้องกระทำอย่างระมัดระวังมากที่สุด ในขอบเขตที่ชัดเจน

การจัดการศึกษาเพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างปลอดภัยจากปัญหาที่เกิดจากการเบียดเบียนกันเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ จากประเด็นหลักทั้ง 3 ประการ ดังพิจารณาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า แนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบันยังทำหน้าที่ได้ไม่ดีเท่าที่ควร ทั้งยังมีปัญหาทั้งระดับทฤษฎีและปฏิบัติการในตัวของมันเองด้วย ปัญหาเด่น ๆ ได้แก่ 1) ผูกพันอยู่กับระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมทุนนิยมที่มีแนวโน้มแห่งการผูกขาดและฟุ้งพา 2) ผูกพันอยู่กับวิทยาการตะวันตกแต่ล้าหลังอยู่เสมอ 3) ให้ความสำคัญต่อสิ่งนอกตัวมากกว่าจิตใจ ทั้งในแง่การพัฒนาและการบริโภคนำชีวิตไปสู่การพัฒนาที่ไม่สมดุล 4) ทฤษฎีทางการศึกษาในปัจจุบัน พัฒนาขึ้นบนข้อสมมติหลักที่มีข้อแย้งเกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ส่วนทางเลือกทั้งสองนั้น ในระดับรากฐานทฤษฎีและแหล่งกำเนิดแนวคิดแล้ว อาจถือได้ว่าแนวคิดเรดิคอลเป็นแนวคิดเดียวกับแนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน ถ้าเลือกมาใช้ก็คงมีค่าเท่ากันไม่ได้เลือกแนวทางใหม่อะไร (เพียงแต่อาจจะขยายรายละเอียดออกไป) คงมีแต่แนวคิด

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่แปลกออกไป คือมีทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย กับแนวคิดกระแสหลักดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันก็ยังไม่มีการศึกษาในระดับรากฐาน ทฤษฎีของแนวคิดนี้ว่าเป็นอย่างไร แตกต่างหรือเหมือนกับแนวคิดกระแสหลักในการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน อย่างเพียงพอที่จะเชื่อได้ว่าจะก้าวพ้นจากปัญหาการศึกษาที่ประสบอยู่ในปัจจุบันได้ อย่างไรก็ตาม ในขั้นต้นนี้พอจะเชื่อได้ว่ามีแนวคิดแห่งการจัดการศึกษา เพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างปลอดภัยจากปัญหาที่เกิดจากการเบียดเบียนอยู่ในพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาความกลมกลืนของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยและต่อการจัดการศึกษาไทยแล้ว การนำแนวคิดในพระพุทธศาสนา มาใช้ในการจัดการศึกษาไทยนับว่ามีความเหมาะสมยิ่ง และเมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นในการสร้างภูมิปัญญาขึ้นบนภูมิหลังของประเทศไทยด้วยแล้ว จะเห็นว่าการสร้างองค์ความรู้จากพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางสำคัญแนวทางหนึ่งที่สมควรกระทำ แต่เนื่องจากองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนานั้น ได้เกิดขึ้นในสมัยที่ล่วงมาแล้วถึง 2,500 ปีเศษ สภาพสังคมปัจจุบันได้แตกต่างไปมาก โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถแสวงหาความสะดวกสบายในทุกด้านอย่างแทบไม่มีขีดจำกัด นอกจากนี้การจัดการศึกษาไทยที่ผ่านมา แม้จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตลอดมา แต่ก็เป็นเวลาร่วมศตวรรษแล้วที่มีได้ใช้พระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดกระแสหลัก และยังใช้หลักพุทธธรรมในลักษณะเนื้อหาสำหรับเป้าหมายอื่น (โดยมิได้ทดสอบว่าเป็นเป้าหมายเดียวกับพระพุทธศาสนา) ในระยะเวลาเหล่านี้ก็ได้มีการสืบค้นที่สามารถบรรยายโครงสร้างและลักษณะของการศึกษาตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเอง ที่เป็นระบบ รัดกุม และชัดเจนที่จะให้ทฤษฎีและปฏิบัติการทางการศึกษาในปัจจุบันได้ ด้วยเหตุนี้จึงควรที่จะพิจารณาพระพุทธศาสนาอย่างรอบคอบ อย่างเป็นวิชาการ คือ ควรทำการวิจัยว่า ความเชื่อที่เป็นพื้นฐานของการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นมีว่าอย่างไร จากความเชื่อนี้มีผลให้แนวคิดในด้านการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร และจากแนวคิดนี้ทำให้การศึกษาในพระพุทธศาสนามีลักษณะอย่างไร กำหนดให้เห็นลักษณะของแต่ละส่วนดังกล่าว รวมไปถึงกิจกรรมทางการศึกษาด้วย แล้ววิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกันของส่วนต่าง ๆ หรือกิจกรรมการศึกษาเหล่านั้นในอันที่จะนำไปสู่ศึกษาปฏิบัติบรรลุเป้าหมาย ข้อความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษรดังผลวิจัยเช่นนี้ อาจช่วยให้สามารถประเมินทางเลือกนี้ และต่อความรู้นกระแสแนวคิดนี้อีกต่อไป

ข้อสังเกตเกี่ยวกับแนวคิดทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการศึกษามาก ดังมีคำว่า **สิกขา** ซึ่งแปลว่า **ศึกษา** ปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในพุทธศาสนา เช่น ในสูตรตันตปิฎก ก็ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าให้ภิกษุ **สิกขา** อยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังมีการปฏิบัติ **สิกขาบท** อันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อการศึกษาของพุทธสาวก เช่น สิกขาบท 5 สิกขาบท 227 เฉพาะสิกขาบทสำหรับภิกษุและภิกษุณีนั้นรวบรวมได้ 9 เล่ม ในพระไตรปิฎก 45 เล่ม **สิกขา** ในพระพุทธศาสนานั้นมี 3 มิติ รวมเรียกว่า **ไตรสิกขา**

พระราชมุนี (2520 : 77 , 2529 ก : 914-915) ให้ความหมายคำว่า **ไตรสิกขา** หรือ **สิกขา 3** ว่าหมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษาข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย-วาจา, จิตใจ และปัญญา ให้อย่างยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน ไตรสิกขา ประกอบด้วย

อธิศีลสิกขา คือ การปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เข้ามาว่าโดยสาระ ได้แก่ การดำรงตนอย่างมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกื้อกูล เอื้ออำนวยแก่การที่ทุก ๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือปฏิบัติตามมรรค ได้ด้วยดี

อธิจิตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกปรือเพื่อเพิ่มสมรรถภาพของจิต รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ สัมมาวายะมะ เข้ามาว่าโดยสาระ ได้แก่ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็งแน่น ควบคุมตนได้ดี มีกำลังใจสูง เป็นจิตที่สงบ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบาน โดยสมบูรณ์รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เข้ามาว่าโดยสาระ ได้แก่ การฝึกอบรมเพื่อให้เกิดปัญญาวริสุทธี ไม่เป็นความรู้ความคิด

ความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุม ด้วยอิทธิพลของความไม่รู้ (ตามความเป็นจริง)

พุทธทาสภิกขุ (2530 ก : 46 - 48) กล่าวถึง ไตรสิกขา ว่า พุทธมามกะ เป็นอันมากเข้าใจ สิกขา ตรงตามรูปศัพท์เกินไป โดยเข้าใจว่าเป็นการศึกษาเล่าเรียนปริยัติ (ทฤษฎี) แท้จริงแล้ว สิกขา ตามความหมายของพระพุทธองค์ เป็นการกระทำจริง ๆ ตามหลักที่เป็นการบังคับตนเองในส่วนที่เสื่อมเสีย ทางกาย-วาจา เรียกว่า ศิลสิกขา ส่วนทางใจ เรียกว่า จิตสิกขา คือ การบังคับจิตของตนให้อยู่ในความต้องการของตน ภายในขอบเขตของวิสัยที่บังคับได้ และสุดท้ายคือ การบังคับในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของตน จนแทบตลอดในข้อปัญหาของชีวิตหรือที่จำเป็นแก่ชีวิต เรียกว่า ปัญญาสิกขา

พระพุทธศาสนาแยกคนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ อเสขบุคคล และเสขบุคคล ได้แก่ พระอรหันต์ จัดเป็นผู้ไม่ต้องศึกษา ส่วนเสขบุคคล ได้แก่ บุคคลทั่วไปจัดเป็นผู้ยังต้องศึกษาอธศีลสิกขา ศึกษาอธจิตสิกขา และศึกษาอธปัญญาสิกขา (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง 2525 : 20 : 220) แต่ถ้าพิจารณาในแง่องค์การสังคม พระพุทธศาสนาถือว่าสังคมประกอบด้วยมนุษย์ที่มีพัฒนาการทางจิต-ปัญญาในระดับต่าง ๆ นอกจากนั้น ยังมีสังคมย่อยซ้อนอยู่ภายในซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้สมัครใจเข้าไปดำรงชีวิตในระดับที่แตกต่างกัน (พระราชาวรมุณี 2529 ก : 919) เช่น สังคมบรรพชิต และ คฤหัสถ์ วิถีชีวิตของชาวพุทธ (ตามอุดมคติ) เหล่านี้ มีระเบียบประเพณีแตกต่างไปจากชุมชนอื่น ในระดับต่ำสุดก็ต้องมีสัมมา-กิริยาในพระพุทธศาสนาและให้ทาน ถ้าเปรียบเทียบกันเองในระหว่างบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็จะเห็นว่า โดยทั่วไปแล้วคฤหัสถ์จะปฏิบัติตนโดยอนุโลมตามแนวปฏิบัติของบรรพชิต แต่บรรพชิตนั้นมีการปฏิบัติที่เข้มขันและละเอียดประณีตกว่า ทั้งนี้ เพราะมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายต่างระดับกัน ด้วยเหตุนี้การตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการศึกษาในพระพุทธศาสนา จึงมักอาศัยสังคมสงฆ์เป็นหลัก และละไว้ในฐานที่เข้าใจว่า คฤหัสถ์ชาวพุทธก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นการศึกษาทั้งของชาววัดและชาวบ้าน เป็นการศึกษาที่เปิดสำหรับทุกคน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ ประคับประคองคุณลักษณะ อบรมเกี่ยวกับความประพฤติทางสังคม ส่งเสริมความสุขสมบูรณ์ของสังคมอย่างสัมพันธ์กับวัฒนธรรม และแสวงหาอิสรภาพจากกิเลสและตัณหา ตลอดจนเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณ เรียก

ภาวะอิสระเช่นนี้ว่า นิพพาน เป็นความมีสันติ (Murty 1975 : 81 :
พุทธทาสภิกขุ 2530 ก : 46 : 2530 ข : 21 : พระราชวรมณี 2529 ก :
233-234)

กูรูเก (Guruge 1977 : 12) กล่าวว่า สงฆ์ เป็นองค์กร
พระพุทธศาสนาที่เป็นสังฆการีเรียน สมาชิกขององค์กรนี้ใช้เวลาในชีวิตให้หมด
ไปด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝนสิ่งที่ได้เรียนแล้วสอนผู้อื่น ผูกพันอยู่กับอภิปราย-โต้แย้ง
เพื่อทำให้มันทัศนักร่างขึ้น ทรงจำคำสอน กิจกรรมเหล่านี้เป็นไปในลักษณะ
ของกระบวนการเรียน (ต่อเนื่อง) ตลอดชีวิต

พระราชวรมณี (พระราชวรมณี 2528 : 279-281) กล่าวว่า สงฆ์
เป็นสังฆที่สะท้อนหลักใหญ่ทางสังคมาของพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง คือ การให้
มีชุมชนอิสระ ที่ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดีเพื่อ
เข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา ในด้านความเป็นอยู่ในสังคมา สมาชิกของ
สังคมานี้อยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบให้ช่วยเหลือ และให้โอกาสแก่กันในการปฏิบัติ
ผู้จบการศึกษาแล้วหรือศึกษาอบรมอยู่ในระดับสูงกว่า ถ้าสามารถต้องช่วยให้การ
ศึกษาอบรมแก่ผู้เริ่มต้นหรือศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่า สมาชิกทุกคนของสังคมาต้อง
ฝึกฝนอบรมตนด้วยความตั้งใจจริง เต็มหน้าที่และเต็มความสามารถของตน

งานหลักหรือภารกิจสำคัญของสถาบันสงฆ์ คือ การศึกษา ระเบียบทาง
การปกครอง การเลี้ยงชีพ ชีวิตสังคมาในคณะสงฆ์ ล้วนมุ่งให้เป็นเครื่องส่งเสริม
สนับสนุนระบบการศึกษาอบรมทั้งสิ้น คำสอนและบทบัญญัติต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา
ล้วนมีสาระสำคัญที่ส่งเสริมการศึกษา (พระราชวรมณี 2528 : 281 , 289-
290)

สรุป

จากการพิจารณา ปรากฏการณ์ทางการศึกษาไทยในปัจจุบัน รากฐาน
ของแนวคิดทางการศึกษาในประเทศไทย การพัฒนาภูมิปัญญาอย่างไทย พอดี
ประมวลประเด็นหลักที่สนับสนุนให้ศึกษาแนวคิดทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาได้
6 ประการ ดังนี้

1. มีความจำเป็นในการพัฒนาภูมิปัญญาขึ้นบนภูมิหลังอย่างไทย เนื่องจากแนวคิดกระแสหลักและทางเลือกในการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน มีข้อจำกัดทั้งระดับรากฐานทฤษฎี และระดับปฏิบัติภายในตัวของมันเอง ทั้งไม่สู้จะเหมาะสมกับวัฒนธรรมและสังคมไทย อนึ่ง แม้จะเลือกใช้ความรู้จากสังคมอื่น ก็จำเป็นต้องมีความรู้จักตนเอง มีภูมิปัญญาเป็นของตัวเองเป็นต้นทุนไว้ก่อน
2. ในอดีตกาลเคยมีสังคมที่มีการศึกษา เช่น สังคมของพุทธบริษัท แนวทางหนึ่งที่จะให้ได้ข้อความรู้เกี่ยวกับการศึกษาก็คือ การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาในสังคมที่เคยมีมา โดยเฉพาะการศึกษาวิจัย เพราะความรู้ที่เป็นระบบ และเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ที่จะต่อองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งและกว้างขวางต่อไปได้
3. พิจารณาในแง่ความกลมกลืนระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทยแล้ว พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทย การศึกษาเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด การพัฒนาองค์ความรู้ทางการศึกษาจากพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่น่าจะเหมาะสม การนำข้อความรู้ในพระพุทธศาสนาไปใช้ในการจัดการศึกษานั้นมีความเป็นไปได้สูง ทั้งมีผลวิจัยว่าแนวคิดในพระพุทธศาสนาจะมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ
4. ชีวิตสันติสุขเป็นสิ่งที่มวลมนุษย์ต้องการบรรลุถึงการศึกษา เพื่อบรรลุนี้ควรจัดให้มีขึ้นด้วยระบบการศึกษาและวิธีการทางการศึกษาที่ตรงต่อเป้าหมาย แม้จะเป็นอุดมคติก็ตาม การศึกษาที่ว่านี้พอจะเชื่อได้ว่ามีอยู่ในพระพุทธศาสนา
5. ข้อความรู้เกี่ยวกับการศึกษาในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ปัจจุบันนั้นยังอยู่ในระดับข้อเสนอเชิงอธิบายและความคาดหวัง ยังต้องการองค์ความรู้ที่แจ่มแจ้ง ลึกซึ้ง ทั้งแง่ทฤษฎีและปฏิบัติ อย่างน้อยต้องเป็นชุดของข้อความรู้ที่ประกอบด้วยข้อสมมติหลัก ทฤษฎี และวิธีวิทยา
6. สังคมพุทธบริษัทตามอุดมคติมีระเบียบการดำรงชีวิตที่เป็นไปเพื่อการศึกษา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ การปฏิบัติทางกาย วาจา ปัญญา เพื่อพัฒนาตนเองตามลำดับจนบรรลุชีวิตสันติอย่างสมบูรณ์

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาลักษณะของการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่ามีลักษณะอย่างไร มีกระบวนการ

ศึกษาอย่างไร ในการช่วยให้สมาชิกในสังคม บรรลุภาวะชีวิตที่สมบูรณ์ ตาม
 ทรรศนะของพระพุทธศาสนาเอง โดยจะเน้นศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1. ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตในส่วนที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา
2. ความหมายของการศึกษา
3. ชีวิตที่สมบูรณ์ตามทรรศนะในพระพุทธศาสนา และเป้าหมายทาง
 การศึกษา
4. สังคม การจัดระเบียบสังคม ความเป็นสมาชิกในสังคมพระพุทธ-
 ศาสนา
5. ความเชื่อเบื้องต้น หลักการ วิธีการ กิจกรรมทางการศึกษา
 เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการศึกษา
6. กระบวนการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา
7. ความสัมพันธ์ระหว่างทรรศนะในพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็น
 พื้นฐานของการศึกษากับกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม
 พระพุทธศาสนา และบทบาทของการศึกษาในสังคมดังกล่าว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้จะใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive
 Research) ประเภทวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) โดย
 จะดำเนินการตามลำดับต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจัดการศึกษา
 ในพระพุทธศาสนาในเรื่องต่อไปนี้
 - ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่เป็นพื้นฐาน
 - ทรรศนะเกี่ยวกับชีวิตที่สมบูรณ์ และมรรควิธีเพื่อเข้าสู่ชีวิตที่
 สมบูรณ์
 - ทรรศนะเกี่ยวกับสังคม สมาชิกในสังคม การจัดระเบียบสังคม
 - การจัดการศึกษาและองค์กรทางการศึกษา โดยพระพุทธเจ้า
 เมื่อครั้งพุทธกาล
 - ข้อสังเกตเกี่ยวกับการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา

2. สํารวจเอกสารเกี่ยวกับ ทรรศนะของพระพุทธรศาสนา ในส่วน
ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจากห้องสมุดและแหล่งเอกสารต่าง ๆ ได้แก่

- ห้องสมุดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ห้องสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ห้องสมุดวัดธารน้ำไหล
- หอสมุดแห่งชาติ
- หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ และสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง-
สหประชาชาติ

3. คัดเลือกเอกสารในข้อ 2 โดยพิจารณาความเชื่อถือได้ของ
เอกสารแต่ละฉบับ โดยประเมินคุณค่าภายนอกและคุณค่าภายใน ได้พระไตรปิฎก
ภาษาไทยฉบับหลวง พุทธศักราช 2525 เป็นเอกสารหลักในการวิจัย

4. ใช้แนวทางจากข้อ 1, 2 กำหนดกรอบในการวิเคราะห์ ดังนี้

- 4.1 ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตในส่วนที่เป็นพื้นฐานของ
การศึกษา
- 4.2 ความหมายของการศึกษา
- 4.3 ชีวิตที่สมบูรณ์ตามทรรศนะในพระพุทธรศาสนา และเป้าหมาย
ทางการศึกษา
- 4.4 สังคมการจัดระเบียบสังคม ความเป็นสมาชิกในสังคม
พระพุทธรศาสนา
- 4.5 ความเชื่อเบื้องต้น หลักการ วิธีการ กิจกรรมทางการศึกษา
สาระที่ศึกษา และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการการศึกษา
- 4.6 กระบวนการการศึกษาในสังคมพระพุทธรศาสนา
- 4.7 ความสัมพันธ์ระหว่างทรรศนะในพระพุทธรศาสนาในส่วนที่
เป็นพื้นฐานกับกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของ
สมาชิกในสังคมพระพุทธรศาสนา และบทบาทของการการศึกษา
ในสังคมพระพุทธรศาสนา

5. ใช้แนวทางจากข้อ 1 และ 2 วิเคราะห์ข้อมูล โดยจะสอบถาม
กับผู้เชี่ยวชาญไม่ต่ำกว่า 3 คน ซึ่งจะคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญตามเกณฑ์ต่อไปนี้

- 5.1 ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ผู้ที่มีคุณสมบัติต่อไปนี้
- 5.1.1 เป็นผู้มีความรู้สูงทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ผู้ที่มีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ต่อไปนี้
- ก. มีการศึกษาระดับปริญญาธรรม 9 ประโยค
 - ข. มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปทางพระพุทธศาสนา
- 5.1.2 เป็นผู้ที่มีประสบการณ์สูงทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ผู้ที่มีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ต่อไปนี้
- ก. มีผลงานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือพุทธปรัชญา เป็นที่รู้จักและยอมรับในวงวิชาการด้านนั้น
 - ข. เป็นกฤษฎีสอนกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนาในวิทยาลัยสงฆ์
- 5.2 ผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาที่มีความรู้ ความสนใจพระพุทธศาสนาที่มีคุณสมบัติดังนี้
- ก. มีการศึกษาด้านครุศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป
 - ข. มีผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับการศึกษา ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จัก
6. วิเคราะห์ข้อมูล โดยมีหลักการดังนี้
- 6.1 ใช้กรอบวิเคราะห์ในข้อ 4 เก็บข้อมูลและจัดหมวดหมู่ข้อมูลจากเอกสาร ในข้อ 3
- 6.2 แปลความและวิเคราะห์ข้อมูล แล้วสรุปลักษณะของแต่ละหมวดหมู่ เป็นลักษณะของการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละลักษณะนั้น ตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย
7. การหาความเชื่อถือได้ของการวิเคราะห์ข้อมูล จะกระทำโดยผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูล แล้วเปรียบเทียบกับผู้เชี่ยวชาญในด้านต่อไปนี้
- ก. ความถูกต้องในการเลือกข้อมูลมาเป็นหลักฐาน
 - ข. ความถูกต้องในการแปลความหมายข้อมูล
 - ค. ความคงที่ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในกรณีที่มีการวิเคราะห์ของผู้เชี่ยวชาญแตกต่างกัน จะให้ผู้เชี่ยวชาญ
พิจารณาครั้งที่สอง ในลักษณะเดียวกับการศึกษาแบบเดลฟาย แล้วจึงนำผลสรุป
การวิเคราะห์ของผู้เชี่ยวชาญมาเปรียบเทียบกับผลวิเคราะห์ของผู้วิจัย ประกอบกับ
การปรึกษาหารือระหว่างผู้วิจัยกับผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่าน

8. บรรยายผลการวิเคราะห์ในข้อ 6 แล้วเสนอผลการวิจัย โดยจะ
รายงานเรื่องราวที่แสดงลักษณะของการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาที่ละลักษณะ
สรุปเป็นตอน ๆ จากนั้นบรรยายความสัมพันธ์ของลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าว ให้เป็น
ภาพรวมอีกชั้นหนึ่ง

เอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย

เอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัยนี้ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย
ฉบับหลวง พ.ศ. 2525 เล่มที่ i - 45

ความเชื่อถือได้ของเอกสารที่ใช้ในการวิจัย

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย แต่จัดตามลำดับชั้น
ได้ 5 ประเภท คือ

1. พระไตรปิฎก เรียกว่า *บาลี* จัดเป็นวรรณกรรมเก่าแก่
ที่สุด ประกอบด้วย คัมภีร์ต่าง ๆ ดังนี้

- วินัยปิฎก
- สุตตันตปิฎก
- อภิธรรมปิฎก

2. อรรถกถา เรียกว่า *อรรถกถาหรือวัฒนธรรม* เป็นวรรณ-
กรรมที่อธิบายพระไตรปิฎกในแง่มุมต่าง ๆ ประกอบด้วย ความคิด ความเชื่อ
ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ ของท้องถิ่น ถือว่าเป็นหลักฐานชั้นที่สอง

3. ฎีกา เป็นวรรณกรรมที่อธิบายอรรถกถา ถือว่าเป็นหลักฐาน
ชั้นที่สาม

4. อนุฎีกา เป็นวรรณกรรมที่อธิบายฎีกาอีกทีหนึ่ง ถือว่าเป็นหลักฐานชั้นที่สี่

5. สัททาวีเลส เป็นวรรณกรรมว่าด้วยไวยากรณ์ภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ และอธิบายศัพท์ต่าง ๆ ถือว่าเป็นหลักฐานประกอบ

เกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสาร

ในการคัดเลือกเอกสารเพื่อใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัยนี้ ได้พิจารณาคุณค่าภายนอกและคุณค่าภายใน ดังนี้

1. เอกสารนั้นมีแหล่งที่มาเชื่อถือได้หรือไม่ และเป็นเอกสารที่เชื่อถือได้ยิ่งกว่าเอกสารอื่น ๆ หรือไม่ แจกรายละเอียดเป็น

- ผู้เขียนเอกสารคือใคร (เมื่อไร)
- เป็นเอกสารต้นฉบับ แพล คัดลอกหรือปรับปรุง ถ้าไม่ใช่ต้นฉบับจะเชื่อถือได้หรือไม่ว่าเป็นข้อมูลที่ตรงกับต้นฉบับ
- เอกสารนั้นมีวัตถุประสงค์อย่างไรในการเผยแพร่

2. เอกสารนั้นมีข้อมูลที่ตอบคำถามวิจัยได้อย่างแท้จริงหรือไม่ แจกรายละเอียดเป็น

- ผู้เขียนเอกสารนั้นเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญและมีความสามารถในสิ่งที่เขียนหรือไม่
- ผู้เขียนเอกสารนั้น มีแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้หรือไม่ เช่น เขียนจากบันทึกหรือเขียนจากความทรงจำ
- ในเอกสารนั้นมีความตั้งใจบิดเบือนความจริง หรือแทรกความคิดเห็นส่วนตัวหรือไม่
- เอกสารสื่อความชัดเจนหรือไม่ และข้อความในเอกสารนั้นมีความหมายอย่างไร

ปรากฏว่าเอกสารที่เชื่อถือได้มากที่สุด ทั้งในแง่เปรียบเทียบกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยกัน และในแง่การให้ข้อมูลที่ตรงต่อการตอบคำถามวิจัย ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พ.ศ. 2525 เล่มที่ 1 - 45 โดยมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

- เป็นเอกสารแปลถอดความจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ที่กระทำโดยผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่ยอมรับกันในยุคสมัยนั้น ๆ
- พระไตรปิฎกฉบับดั้งเดิมเมื่อครั้งสังคายนาครั้งที่หนึ่ง เป็นการบันทึกเพื่ออ้างอิง และทรงจำวิชาการในพระพุทธศาสนาตลอดจนกรณีแวดล้อมที่เกี่ยวข้องไว้ มิให้เลือนหรือสูญหายไป จากนั้นก็คัดลอกสอบทานกันเรื่อยมาโดยผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงนี้ มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่ เช่นเดียวกับพระไตรปิฎกฉบับอื่น ๆ คือ เพื่อเป็นเอกสารอ้างอิง (สำหรับชาวไทย) เกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนา
- ข้อความในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง และพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เชื่อถือได้ว่าไม่มีความคิดเห็นส่วนตัวของผู้คัดลอกและผู้แปล
- ข้อความในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พ.ศ. 2525 สื่อความหมายได้ชัดเจนตามหลักภาษาไทย สามารถสืบค้นข้อมูลเพื่อตอบคำถามวิจัยนี้ได้

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สังคัมพระพุทธศาสนา หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันตามระเบียบกฎเกณฑ์ มีวิถีชีวิตอย่างเดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน ทั้งนี้ ระเบียบกฎเกณฑ์ วิถีชีวิต และวัตถุประสงค์ดังกล่าวเป็นไปตามทฤษฎีและข้อบัญญัติต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จำแนกเป็น *ธรรม* และ *วินัย* โดย *ธรรม* หมายถึง คำสอนที่แสดงหลักความจริงที่ควรรู้และแนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติปรากฏในสูตรต้นตปิฎก *วินัย* หมายถึง ข้อบัญญัติที่วางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกันของบุคคลในสังคัมปรากฏในวินัยปิฎก

พระไตรปิฎก หมายถึง พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พุทธศักราช

การจัดระเบียบสังคม หมายถึง เรื่องที่กระทำเพื่อให้มีแบบแผนเป็น
แนวปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตในสังคมหนึ่ง ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายของสังคมนั้น

การศึกษา หมายถึง กระบวนการทุกประเภทที่หล่อหลอมให้บุคคลบรรลุ
ภาวะอุดมคติ หรืออย่างน้อยก็เป็นกระบวนการที่หล่อหลอมให้สมาชิกของสังคมมี
ความสามารถ ทักษะและพฤติกรรมที่สอดคล้องกับค่านิยมที่พึงประสงค์ของสังคมที่
ผู้นั้นเป็นสมาชิกอยู่

ความเชื่อพื้นฐาน หมายถึง ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตของวิทยาการ
ระบบใดระบบหนึ่งว่าเป็นความจริง โดยไม่ต้องผ่านการทดสอบความเชื่อถือได้
หรือผ่านวิธีการหาความรู้ที่เชื่อถือได้ของวิทยาการระบบนั้นก่อน ความเชื่อพื้นฐาน
นี้มีฐานะเป็นข้อตกลงเบื้องต้น ในการแสวงหาความรู้ของวิทยาการระบบนั้นและ
เป็นหลักในการกำหนดกิจกรรมอื่น ๆ ของมนุษย์ด้วย

หลักการและวิธีการทางการศึกษา หมายถึง แนวทางและกฎเกณฑ์ใน
การดำเนินการเล่าเรียน ฝึกฝน อบรม มีทั้งข้อความที่อธิบายปรากฏการณ์ทาง
การศึกษาและข้อกำหนด ตลอดจนขั้นตอนของกิจกรรมทางการศึกษา

กิจกรรมที่เป็นการศึกษา หมายถึง ปฏิบัติการของบุคคลในชีวิตประจำวัน
เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยมีเงื่อนไขว่าถ้าปฏิบัติถูกต้องตามหลักการและวิธีการ
ทางการศึกษาก็จะเกิดการเรียนรู้ขึ้น

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่อยู่
รอบ ๆ มนุษย์ และมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของมนุษย์

กระบวนการศึกษา หมายถึง ปรากฏการณ์ที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงอย่าง
มีระเบียบไปสู่ผล คือ เกิดความรู้ความเข้าใจ ความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

1. ความก้าวหน้าทางวิชาการ

1.1 การศึกษาในพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของนักการศึกษาและพยายามจัดให้มีขึ้น แต่ข้อความรู้เกี่ยวกับการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่น้อยมาก ทั้งยังเป็นข้อความรู้ที่เสนอในระดับแนวคิดกว้าง ๆ เท่านั้น ถ้ามีข้อความรู้ที่บรรยายลักษณะของการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาขึ้น ก็จะเป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการจัดการศึกษายิ่งขึ้น และเป็นการขยายพรมแดนแห่งความรู้ด้านนี้ออกไป

1.2 แม้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นที่คุ้นเคยกันในหมู่ชาวไทย และทั้ง ๆ ที่การศึกษาเป็นแก่นของพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่เคยมีการศึกษาการจัดการศึกษาตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อความรู้ในระดับที่บรรยายความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายของการศึกษา สภาพสังคมที่เอื้ออำนวยต่อการบรรลุเป้าหมายนั้น และบทบาทของกิจกรรมทางการศึกษาต่อการบรรลุเป้าหมายนั้นด้วยโลกทัศน์ในพระพุทธศาสนา ถ้ามีการบรรยายสภาพการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นความสัมพันธ์ดังกล่าว ก็จะเป็นการเสนอหลักการการศึกษาอย่างใหม่ อันอาจช่วยกระตุ้นให้มีการแสวงหาและพัฒนารูปแบบของหลักสูตร และการสอนตามแนวคิดนี้ต่อไป โดยอาจจะเป็นแนวทางพื้นฐานอีกแนวหนึ่ง ในการวิจัยเพื่อบรรยายเฉพาะแต่ละองค์ประกอบทางการศึกษาให้ลึกซึ้งลงไป หรืออาจจะวิจัยทดลองเพื่อทดสอบข้อความรู้นี้ต่อไป

2. การแก้ปัญหา

ก. ปัญหาของมนุษย์ชาติ มนุษย์ทุกรูปทุกนามย่อมต้องการภาวะชีวิตที่ปกติสุข ปราศจากการเบียดเบียนกันทั้งทางกาย วาจา และใจ ในระดับสูงสุดนั้นต้องการพ้นจากปัญหาดังกล่าวโดยสิ้นเชิง ในระดับรองลงมาก็คือ ต้องการให้ปัญหาดังกล่าวน้อยลง ข้อความรู้เกี่ยวกับการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา อาจเป็นทางหนึ่งในการแก้ปัญหา

ข. ปัญหาทางวิชาการ การจัดการศึกษาในปัจจุบัน มีปัญหาอยู่ไม่น้อย เช่น เป้าหมายของการศึกษาไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของสังคม ผู้สอนขาดความเชี่ยวชาญในสิ่งที่สอน ขาดหลักสูตร วิธีการสอน การวัดและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น แท้จริงแล้ว ปัญหาเหล่านี้อาจเป็นปรากฏการณ์ ส่วนผลที่เกิดจากการเลือกให้ทฤษฎีการศึกษาและทฤษฎีในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทย อีกทั้งอาจเป็นเพราะทฤษฎีดังกล่าวพัฒนาขึ้นจากทฤษฎีที่มองความจริงที่ไม่สามารถอธิบายโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง ถ้ามีข้อความรู้เกี่ยวกับการศึกษาในพระพุทธศาสนา ก็อาจเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาเหล่านี้

ข้อความรู้เกี่ยวกับการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา จะเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาโดย

2.1 จะเป็นทางเลือกใหม่ของฝ่ายวางแผนการศึกษาในการตัดสินใจเกี่ยวกับเป้าหมายและวิธีการจัดการศึกษา

2.2 จะเป็นทางเลือกใหม่ของฝ่ายปฏิบัติการใช้หลักสูตรในการกำหนดโครงสร้างหลักสูตร วัตถุประสงค์ในการสอน และออกแบบระบบการสอน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย